

A
FELNÖTTEK OKTATÁSÁNAK
REFORMJA
HAZÁNKBAN

azaz
mely úton volna elérhető, hogy nemzetünk a culturállamok
népeinek műveltségi színvonalára emeltetvén, léte az európai
nemzetek közt állandósíttassék és az alkotmányos államot
biztosító adóképesége fokoztassék.

Írta:

SIMAY ISTVÁN,

az aradi polgári iskola igazgató-tanára; a magyarországi néptanítók II. egyetemes
gyűlése 50-es bizottságának elnöke, és az aradvidéki tanítóegylet tagja.

BUDAPEST, 1875.

AIGNER LAJOS BIZOMÁNYA.

A

Haza hű és önzetlen szolgálatában

elévülhetetlen érdemeket szerzett

BÖLCS HAZÁNKFIA

DEÁK FERENC

ÚR

Ő KEGYELMESSÉGÉNEK

Legmélyebb tisztelete jeléül ajánlja

a szerző.

Nagyérdemű Hazafi! Kegyelmes Uram!

Minden kor az emberi társadalom előbbre vitele érdekében megérlel bizonyos eszméket, melyek életbe léptetését a közvélemény elodázhatatlannak jelöl ki.

Ily korszerű eszme szerény nézetem szerint épen jelen válságos viszonyaink között: „A felnőttek oktatásának reformja hazánkban,”

E csekélységnek látszó eszme hazánk művelődése történetében korszakot alkotni van hivatva, ha annak életbe hívására egy oly magas személyiség indítja meg a mozgalmat, ki a haza összes fiainak nemcsak feltétlen bizalmát, – hanem a személyéhez fűzött szívjóság és lélekfőnség által a haza osztatlan szeretetét is bírja.

A kit népünk így eszményileg szeret, kinek személyiségét nemzetünk a szeretet legmagasabb piédestaljára állítja: ez Kegyelmességed, ez Deák Ferenc, a haza bölcse, a magyar miniszterek Nestora.

Azon okból, mert Kegyelmességed volt hazánk azon halhatatlan minisztereinek egyike, ki köznépünket az 1848-ik évi országgyűlésen az alkotmány keretébe beilleszteni, hathatós befolyásával a törvény előtt egyenlővé tenni, vezéri bölcseségével segítette: bátor voltam kikérni a szerencsét, hogy a jelzett kérdésre vonatkozó eme tanulmányom eredményét Kegyelmességednek, ki hazánkat oly hon szereti s önzetlenül szolgálja, ajánlhassam. Erre a mondottak mellett az is vezérelt, mert meggyőződésem, hogy tárgyam elég fontos arra, hogy azt hazánk miniszterei Nestorának nevével díszíthessem fel.

Valamint Mózesnek sikerült az Isten kiválasztott népét az egyiptomi rabszolgaságból kiszabadítani: azonképen sikerült ez Kegyelmességednek is. A szív legőszintébb könyörgését menesztjük az örökkévaló Gondviseléshez, kérvén Őt: engedje meg nemzetünk Mózesének, Kegyelmességednek, e haza népét 27 évi súlyos, de tapasztalatokban gazdag bolyongás után, az 1848-ban megszerzett szabadsághoz nélkülözhetetlen cultur-templomba bevezetnie, hogy élhessen e haza négy folyama s három bérce között értelmes, becsületes, munkás és megelégedett nép.

Azon kiváló kegyesség által, melylyel Kegyelmességed ajánlatomat elfogadni méltóztatott, mintegy megerősít hitemben, hogy a választott út helyességét Kegyelmességed célra vezetőnek jelzi s

annak életbe léptetése által hasznos szolgálatot véltetni drága hazánknak.

Amidőn Kegyelmességednek eme meg nem érdemelt kegyességéért a szív legőszintébb hálaki-fejezését nyilvánítanám: szerény tanulmányom eme parányát igénytelenséggel együtt ismételten magas kegyeibe ajánlom. S ezzel kapcsolatban kérve-kérem hazánk loyális kormányát, különösen vallás és közoktatási, valamint a földművelés- ipar és kereskedelmi ügyek Minisztereit, kiknek nemes vállaikra nehezül ez eszme életbe léptetésénél az oroszán rész; továbbá országgyűlési képviselőinket, valamint népünk hivatott emberbarátait, hogy ez ügy fontosságát szemelőtt tartva, azt a nép minden rétegeiben az eszmével való megismerkedhetés és a hozzá szükséges hangulat elő varázslása végett, a közösen szeretett haza érdekében terjeszteni méltóztassanak.

Arad, 1875. évi március hó 15-én.

Kiváló honfiúi tisztelettel

S i m a y I s t v á n .

„A népnevelés az egész nemzet közös érdeke, közös ügye, mely iránt minden egyes polgár jogosítva, sőt kötelezve van érdeklődni.”

Br. Eötvös József.

Azon sokféle tényező között, melyek valamely ország és nemzet boldogítására közreműködnek, tagadhatatlanul a legfőbbek egyikét a nép képezi. Nép nélkül a természeti kincsek csonka becsűek, mert ezek hasznosítását a parlagon heverésből a népértelem fejti ki. Nem ok nélkül keresik tehát a szabadság szerető államok erősödésüket a népnevelésben, mely az értelmet szaporítja.

De hogy az értelem (tőle telhető értékben) kamatoztathassa a természetadta kincseket, hogy ez által a közvagyon becsét teljes mértékre emelje, szükség, hogy a nemzettest minden tagja ott keresse és találja fel hatáskörét, hol értelemmel párosult munkáját legcélszerűbben értékesítheti.

A jelzett okból társadalmi rétegeink minden osztályát, cselekvési szakmájához, – a polgári életben betöltendő kör követelményeihez mért nevelés-tanításban részesíteni elodázhatlan feladata az alkotmányos szabad államoknak.

Ha az ön- és fajszeretet iránt értett rokonszenv legyőzése után beható vizsgálódásunk tárgyává teszszük hazánk társadalmát alkotó rétegeinek az életpályára nyert szakképzettségeit, s összehasonlítjuk hazánk épületének talapzatát képző polgártársaink szakképzettségét Nyugat-Európa műveltebb e nemű társadalmi rétegeivel: be kell

vallanunk, hogy kereskedő és iparos polgártársaink nagy zöme még nem emelkedett, mert nem emelkedhetett a szakmájába vágó ismeretek azon magaslatára, hol az említettem társadalmak eme rétegei állást foglalnak. Társadalmunk földműveléssel foglalkozó rétege pedig teljesen visszamaradt a kortól.

S okolhatjuk-e őket elmaradottságuk miatt? Bizonyára nem; mert a 48-as évek előtti korban még nem számított a társadalmat fentartó, életető elemei közé, holott akkor is adójával járult annak fentartásához. Alkotmányunk visszaállítása előtti években pedig az absolutismus jármába fogva nyögött s ismét csak a hatalmasok kezében vak-eszközül szerepelt; elnyomatva, szabadságától megfosztva tespedett, s ha az egyeseknek a természet által adott józan észjárása átláttatta is az illetővel a hazát s nemzetét egyiránt végveszélylyel fenyegető káros, sőt bűnös tétlenséget, mely a nemzet testének rétegzetére átokként nehezedett: nem segíthetett rajta; mert a vezető csatornák, a legszükségesebb elemi iskolák is, itt-ott hiányzottak; hol pedig léteztek, nagyon primitív, inkább a mennyei, mint a földi életre szükséges ismeretet nyújtották földműves népünknek. A városi elemi iskolák pedig a középtanodák szolgálatában, előkészítési szerepre valának kárhozthatva. A nép élet-érdekeinek szolgáló iskola nem létezett.

Alkotmányunk visszaálltával azonban dacára annak, hogy a hazának ezer és ezer vérző sebe volt, melyek behegesztésénél nehéz volt meghatározni, hogy melyik életveszélyesebb, dacára mondom e sok jajnak-bajnak, már alkotmányos új aeránk kezdetén megindítottak a mozgalmak a nép szellemi elmaradottságának némi pótlására; a tevékenyek között ott találjuk, a mint kell is, az iskola lelkét, a tanítót.

Halhatatlan E ö t v ö s ü n k 1867. júl. 3-án maga állott a mozgalom élére, felhíván a haza minden hű fiát a nép értelmi képzésének nagy munkájában való honfíui részvételre; fölhívásának végbekezdése, a mely a lelki fönségnek magasztosságát tételezé fel a mívelt társadalmi rétegek egyeseiről, hogy a nép iránti kötelességmulasztás utánpótlására vele kezét fogni siessenek, következőleg hangzik: „Talán nem csalódom, midőn azon reményem e t f e j e z e m k i, hogy, miután a hazában gondolkodó ember nem lehet, ki a népnevelés ügyének fontosságát át nem látná, a nemzet jobbjai pártkülömbőség nélkül, ezen ügy előmozdítására velem kezét fognak”.

Ezen felhívás hazánk minden részében, de különösen Budapesten talált maradandóbb visszhangra, hol is Türr tábornok fáradhatatlan buzgalma folytán létrejött az országos népoktatási kör, mely különösen a felnőttek oktatása körül fejtett ki nagyobb mozgalmat.

A kezdeményezést siker koszorúzta s működése különösen Budapesten, Kolozs-Doboka megyékben, Szegeden, Pécsen és vidékén nagyobb mérvű terjedelmet nyert; Budapesten különösen az által, hogy Bója Gergely kir. tanácsos és tanfelügyelő indítványát, mely a felnőtteknek a közhasznú ismeretekben való továbbképzését célozza, – elfogadván, azt ez évi tanfolyamokban már érvényre emelte.

Az 1874-ben tartott néptanítók második egyetemes gyűlése is foglalkozott a felnőttek oktatásának kérdésével, melyet vitatárgyul tűzött ki. Azonban a szétágazó nézetek s az ismétlődő iskolák kérdésének a felnőttek oktatásáival való együttes tárgyalása, mely ugyan a gyűlés folyamata alatt Szász Károly osztálytanácsos indítványára elkülönítetni határozatott, – az ügy bonyolítását annyira

fokozta, hogy sem az előadó (Nagy József) határozati javaslatát, ki a hazai tanítóegyletek véleményét tolmácsolta, sem pedig a hozzá szólókéit (Mayer, Gyulai és Vasadi-Balogh) határozattá nem emelte, minek következtében a kérdés megoldása függőben maradt.

És most e kérdés megoldásának elodázásáig, az ügy iránti őszinte érdeklődésem következtében bátorkodom megragadni a nem keresett, de önként kínálkozó alkalmat, hogy miután a kérdés helyes megoldásától milliókra menő polgártársunk jóléte függ s erre vonatkozó nézetemet e tárgy feletti gondolkodásom eredményét, hazánk közvéleményének pártatlan jóakarató bírálata alá bocsássam.

Jelen fejtegetéseim, lehet nem nagy sikerrel, de hazai népnevelésünk érdekében annál jobb akarattal érintik ugyan kereskedő és iparos polgártársaink érdekeit is, de mennyiben hazánkban az iparnak és kereskedésnek létalapja az okszerű földművelésben gyökerezik s e nélkül hazánk ipara és kereskedése soha, de soha nem csak virágzásnak nem indulhat, hanem – mennyiben mi földművesország vagyunk, – erős és tartós gyökeret sem verhet: ezen igen-igen lényeges oknál fogva e tanulmányomat kiválólag hazánk földműves népeinek, hazánk fundamentumának érdekében írtam.

Arad, 1875. március havában.

Szerző.

I.

A felnőttek oktatásának reformja.

A felnőttek oktatása intézményének köre, mint tudjuk, abban állott, hogy a nép azon nagy része, mely az írás, olvasás és számolás tudományában járatlan volt, annak áldásthozó ismereteibe bevezettség.

Ezen intézményt feledhetetlen, fenkölt szellemű Eötvösünk léptette életbe.

Az 1874. évi február hó 18-án Trefort miniszter felhívta hazánk tanfelügyelőit, hogy a gyakorlatadta tapasztalatok alapján a felnőttek oktatása érdekében hozzá jelentést tegyenek, ha vajjon, ezen intézmény a hozzá fűzött reményeknek megfelelően oly mérvben, hogy a vele összekötött költségeket, melyek az állam terhére esnek, kérje-e jövőben is megszavaztatni? Mi rövidebb kiadásban annyit tenne: szükségesnek tartják-e hazánk szakemberei – tanfelügyelői – a felnőttek oktatását?

Hogy t. tanfelügyelőink mit referáltak, arról tudomással nem bírunk, de arról igen, hogy úgy napilapjainkban, mint szakközlönyeinkben több oldalról panasz merült föl, miszerint ez intézmény kezelésénél visszaélések követték el. Innét magyarázható meg az ellenvélemény a felnőttek oktatása kérdésénél, minek következtében, hangok emeltettek beszüntetése végett.

Hasznos szolgálatot vélek tenni ügyünknek, midőn e nagy fontosságú intézmény tisztázása végett, mely valamint a nép életére s társadalmi viszonyaira úgy az alkotmányos kormányzat életébe mélyen behat, újból felvetem e kérdést: Szükséges-e a felnőttek oktatása?

S most a tárgy fontosságához mért higgadtság és komolysággal, sine ira et odio szóljunk a tárgyhöz.

A megkezdett szervezet mellett felfogásom szerint, a felnőttek oktatása csak is addig bírhat létjoggal, míg írni, olvasni nem tudó polgáraink fiatalabbjai (az éltesebbek ily munkára már tapasztalás szerint nem vállalkozván) ezen ismeretek birtokába jutnak; mely követelmény legfőlebb három évi időköz alatt, – föltéve, hogy a tanítás a haza községekben általánosíttatik, – elérhető.

Ezen időköz után, a mondott szervezet mellett, a felnőttek oktatása véget érendene; ezen időn túl létjoga megszűnnék.

Tegyük fel még azt az eshetőséget is, hogy a mondott időköz alatt, nem lenne lehetséges mindenkit megtanítani, ezen intézménynek mégis véget kellene érnie akkor, mikor már nem lenne többé kit az írás, olvasás és számolásra tanítani.

Nézetem, – és hiszem gondolkodó szakembereink nézete szerint is – a felnőttek oktatását népünk jól felfogott érdekében, örök időre szentesített törvény által biztosítani elengedhetetlen szent kötelességeink egyike.

Hogy a felnőttek oktatása intézményének szükségességét beigazolhassuk, tegyük vizsgálódásunk tárgyává hazánk népeinek szellemi fejlettségét; nézzük meg, hogy azon ismeretek, melyeket egyetemlegesen nyertek, képesítik-e őket szülői, polgári és társadalmi kötelességeik öntudatos betöltésére? s ha úgy találандjuk, hogy nem, akkor, ha nem volt volna még, okvetlen életbe kellene léptetni oly intézményt, mely mondott

kötelességük teljesíthetésére őket segíteni, őket tanítani lenne hivatva.

Sokan osztják azon nézetet, hogy népünknek elég, ha írni, olvasni és számolni megtanul. Ezek véleményét többen s velük én sem osztom. Igyekezni fogok ezen állítást bebizonyítani. Hogy ezt tehessem, előbb ki kell hallgatnunk azokat, kik ezen primitív ismereteket elégségeseknek tartják, – mint és hogyan nyilatkoznak népünkről.

Legtöbb esetben ép azok azt vetik nemzetünk szemére, hogy nem cultur nép; hogy nincs fogalma a tiszta morálról; hogy a tulajdon erkölcsi fogalmával nem bír; innen nagy hajlama a lopásra, rablásra s a vagyon közönségre; minek következtében sok esetben sikerül a lelkiismeretlen néptribunnak, a vagyon felosztás ígéréssel oly lépésre bírni, mely aztán börtönt juttat számára s szégyent hoz fejére; hogy gyermekeinek nevelésével nem törődik; hogy földjének műveléséhez nem ért; iszákos, dologkerülő; a takarékoságnak fogalmával sem bír; szakérdekeivel nem törődik, inkább addig a malom alatt, vagy az árendás bódéjában politizál stb.

És ezen szemrehányások, – tisztelet a kivételeknek – sajnos, igazak!! E mellett bizonyítanak a börtönök statisztikája s az általános elszegényedés is.

Ha azonban alapjában vizsgáljuk e bűnök okait, úgy találjuk, hogy a szemrehányás csak azokat sújthatja, kik cselekedetük roszságát egész iszonyában felismerték, kik nem tanítottak annak öntudatos felismerésére; ott még az ítélő bíró is, mint a törvények felesküdt papja, enyhítő körülményként tekinti tudatlanságát, s legtöbb esetben nem érezteti vele a büntetés teljes szigorát. Igen, bűnösök csak azok, kik tanítás és nevelés által tettök utálatos voltát felismerni tanulták. Kik nem tanulták, azok csak öntudatlan részesei a bűnnek. –

Nem elég tehát népünket csak az öreg „Annak ismeretére s nevének verejtékes alákörmölésére megtanítanunk, hanem be kell őt a bünei által kimutatott cultur ismeretekbe is vezetnünk, s így leend cultur nép!

Népünk eddig nem részesülhetett a nevelés-tanítás

áldásthozó intézményében, de azért elítélték, börtönbe vetek. Régebben iskolát keveset, de börtönt sokat és ' sokfélét építettek számára. Tanításával nem törődtek, de a botrány követ még ma sem átalják reá dobni.

A legrégebb korban két nevezetes intézmény létesített erkölcsnemesítésök céljából: a t e m p l o m és b ö r t ö n. A templomok egyház fejedelmei milliókat jövedelmező dotatiókat élveztek a nép erkölcsének nemesítéséért. A népnevelés egészen az egyház javító hatalmában volt.

A múltból öröklött eme vélt jogához ugyan még ma is szívósan ragaszkodik. Az első szót még ma is követeli mindenben, de kiválólag a nevelés-tanítás ügyében. Pedig ez nem szakmája s vele nem foglalkozik tüzetesen – tisztelet a kivételeknek – s csak is a vezérszerep kedvéért és a látszatért tesz. S mert a törvény hivatalból iskolaszéki taggá tévé, született paedagognak hiszi magát. S erre ama régebb szólás-formából is merit jogot: „Ecclesia praecedit.”

Nem akarom én a világot sem, hogy jövőben is ne legyen az ecclesiaé az első szó, csak, miután a nevelés-tanításügy gyakorlati megtestesítése a mi feladatunk, s nekünk akarva, nem akarva be kell magunkat élnünk, hivatalból, hivatásunknál fogva is e nemes tisztünk méltó betöltésébe: azon szerény nézetet volnék bátor kockáztatni, hogy ha az első szót ebben is, mint mindenben, magának vindikálja az ecclesia, méltányosság kedvéért * az u t o l s ó szót hagyja nekünk.

A mai kor a nevelés általánosítására tör, azért a régi kor két intézménye, a templom és börtön mellé, miután ezek a népeket a tiszta erkölcsnek nem nyerték meg egészben, a kor szelleme egy harmadikat, kezd általánosítani; s ezen intézmény: a községi népiskola. Sietek megjegyezni, hogy én minden népiskolát, mely az 1868. évi 38. t. c. 55. §-a értelmében mindazon ismereteket nyújtja, melyeket a hivatalt törvény tanítani rendel: lényegileg községinek tekintem. Hiszen ezt úgy, mint amazt a község lakosai tartják fön.

Azt a címet, hogy „felekezeti” csak örökölte s addig tartja érvényben, míg az örökösök belátandják, hogy

a nélkül hivatottabb a felebaráti szeretet terjesztésére az emberi nem művelődésének szolgálatában, mint avval.

A népiskola feladata, értelmes, erkölcsös, becsületes, munkás, takarékos, erényes, alkotmányos jogait értő és kötelességeit híven teljesítő, egymást magánál kevesebbire nem becsülő, egymást szerető magyar állampolgárt nevelni. Ezt pedig nagyobb nehézségek kikerülésével a politikai állampolgárok által fenntartott népiskola juttathatja érvényre.

A felekezeti társulatok tevékeny működésének körét az idők jelében nyilatkozó korszellem csakis a vallási cselekvények lelkiismeretes intézésére tartja hivatottnak.

Ghyczy Kálmán 1872. évben a komáromi catholicus kör elnökének adott válaszában mondja: „Nem egy, vagy m á s vallás (az az felekezeti vallás), hanem a vallásosság nézetem szerint azon erkölcsi alapoknak egyike, melyeken az emberi társaság s állami élet fennállásának biztonsága ny u g s z i k.”

Ezen harmadik intézmény sikerdús működéséről várja az emberiség a börtönök kiüresíttetését s a nép műveltségét.

Ezen intézmény leendő jövőben a nép morál és cultur temploma, hol őt egy szerény, szellemi munkás önzetlenül a legszerényebb dotáció mellett az életre tanítja és fedhetetlen példás életmódja által a kevéssel megelégedés erényéhez szoktatja, mely a boldogság szülő anyja. S ha ezen boldogságot szíve tisztasága és lelke igazsága nyújtja neki, akkor üdvözülése felett kétségbe esni nincsen okunk.

Nem új ezen intézmény; más országokban már régebb idő óta honos, s a hozzá fűzött reményeket megoldásra juttatá.

Hazánkban az 1868. évi 38. t.-c. 24. §-a léptette életbe, melybe a növendékek 6 éves kortól 12 éves kor betöltéséig kötelesek járni; azontúl pedig a 15 éveskor betöltéséig az ismétlő iskolába.

A 15 éves koron túl tehát népünk, a hivatok törvény értelmében az iskola-kötelezettségtől fölmentetik,

szellemileg nagykorúsíttatik; illetőleg felnőttnek tekintetik.

Ezen szellemi nagykorúsítással némi ellentétben látszik lenni az 1874. évi 23. t.-c, melynek értelmében az ifjú csak is élte 24. évében, a nő pedig férjhez menetele vagy 24 éves koron túl tekintethetik nagykorúnak; vagyis ez azon időpont, a midőn a természet törvénye szerint eszével (ha kiképeztetett) öntudatosan élni képes s így önrendelkezési joggal ruházható fel.

Habár az ifjúság a 15 éves korban az iskolától a törvény értelmében nagykorúsíttatik s felnőttnek tekintetik, azért szellemileg nem érett még annyira, hogy különleges életpályájára a megkívántató ismereteknek oly mennyiségét és minőségét szerezhette volna meg, mely őt családi és társadalmi kötelmei kellő és öntudatos betöltésére képesítené.

Igaz, hogy ha a mindennapi és Ismétlő iskolák a törvény és miniszteri utasítás szellemében mindazon ismeretek birtokába juttatják a nép gyermekeit, melyek a mindennapi és ismétlő osztályokra felosztott tananyag feldolgozását tüntetik fel, — fokozott ismeretkőrré teendek szert; ezek bírása azonban még nem képesíti őket az életre, mert a föld megmunkálásához szakértelemmel nem bírnak.

Pedig a szakértelem a mezőgazdaság vezetése körül ép úgy szükséges, mint bármely más téren.

Mi magyarok e tekintetben egy kissé furcsán gondolkozunk. Azt elismerjük, hogy a mesterembernek mesterségét tanulnia kell; az azonban, hogy a gazdaságot tanuljuk, egyáltalában nem jut eszünkbe. Pedig a gazdaság is mesterség, és nehéz mesterség, ha azt Isten igazára jól akarjuk vinni, s nem elég hozzá, hogy láttuk apánktól, miként gazdálkodott; látjuk szomszédainktól, hogy vezetik gazdaságukat: hanem tanulnunk is kell a példák szemlélése mellett jó könyvekből. Legyünk fiatalok, legyünk öregek, mindegy, tanulni nem szégyen.

De képesít-e a mindennapi és ismétlő iskola az életre? Az elfogulatlan gondolkozó be fogja látni, hogy a 15 éves kor nem tünteti fel még a szellem azon fej-

lettségét, mely biztosítaná népünket arról, hogy az eddig nyert ismereteket az életben azon mérvben lesz képes gyümölcsözővé tenni, mint azt a hozzá kötött eredmények méltán elvárnák.

Nem képesít azért, mert a szellemerősség nem edződött meg meg e korban az ifjúnál annyira, hogy a nyert ismeretek a feledéstől megvédhetőek volnának; nem, mert ezen életévben a lélek még annyira nem erős, hogy az a felismert erényekben való gyakorlásra s a büntől való öntudatos visszatartásra elég akaraterővel bírna. „S mit mondjak arról, mondja Horváth a közoktatási tanács megnyitó ülésén, hogy főiskoláink a tudományos kiképzéssel a nevelést is nem kötik össze? Pedig 17-18 éves ifjúnak még nevelés is kell s annak elhanyagolása oly kinövéseket eredményezhet, melyek az egész életre kihatnak. A szabadsággal tehát, melyet a főiskolai tanuló teljes joggal igényelhet, szigorú felügyeletet és vezetést is szükséges egyesíteni. Csak hogy a felügyelet ne legyen paedans. leszorító, a jellem fejlődését gátló. Az ifjúság élvezze a maga szabadságát s vidámságát; ne bánjanak vele, mint az iskolás gyermekkel csak a feltétlen korlátatlanság s gondatlanság küszöböl tes s ék ki.”

Ha a főiskolában szükségesnek látja Horváth a 18-24 éves tudományos képzésű ifjagnál a nevelést a tanítással összekötni, akkor mennyire mutatkozik ennek szükségessége a nép gyermekeinél, kik már 12 éves korukban elhagyják a mindennapi iskolát, még mielőtt megtanulták volna, hogyan kell önállóan tanulmányozni, vagy nyert ismereteiket a gyakorlati életben értékesítve alkalmazni.

Nem képes még e korban az ifjú arra, hogy indultait a józan ész uralma alá hajtja; mert, ha erkölcsileg megerősödött is a nevelés ráhatása alatt a jónak, az erénynek gyakorlásában: az életbelépése után a rossz cselekedetekkel való megismerkedése megingatja a gyenge lelket; pedig ha egyenlő erőre is emelkedik az iskolában

szerezett lelki jó, a külvilágban tapasztalt rosszal, még akkor is többnyire a rász üli diadalát a jónak legyőzése felett.

De ha képes volna is őt a jóban megtartani, a feladás megóvása tekintetéből folytonos és következetes kitartással kell őt a tanultakban conserválni, a nem tanult ismeretekbe pedig bevezetni.

S ki tegye mind ezeket? A szülő, ki maga is neveletlen, ki saját indulatát sem képes fékezni?

A felhozott okoknál fogva ő erre képtelen. – Tehát veszsen el a tanító több évi verejtékes munkájának eddig kivívott eredménye?

Gyümölcs nélkül mit ér a fa? Pedig kockáztatjuk a tanító működését; mert a 15 évesen túli, minden további vezetést nélkülöző kor a legveszélyesebb; ez a fiatalság megpróbáltatásának kora, mely a legveszélyesebb áramlatoknak, erkölcsi elbukásoknak válhatik szülő anyjává.

Ennek a következménye az, hogy hazánk fiatalságának négy tizedrésze, épen a natakori bűnök miatt a férfikor elérése előtt végeznek be a szülők legnagyobb fájdalmára s a haza legnagyobb kárára földi pályafutásukat; mi részben maga után vonja nemzetünk satnyulását s kevesbülését.

Mi történik azon magára hagyott egyénnel, kit a szenvedélyek árja magával ragad? Elvész menthetetlenül, mint a tenger hullámaintól hanyatott hajó kormányos nélkül.

A 15 éves koron túli évben tehát még mindig mutatkozik szükségessége a vezetésnek; s e vezető ki lehetne más, mint a néptanító.

Így állván a dolog, be kell látnunk, hogy itt hézag - mutatkozik, hogy a 15 éves kortól a teljes 20 éves korig, vagyis a hajadonoknak férjhez menetelük, a fiúknak katonakötelezettségük koráig vezetőre, vezérre van szükségük. Besoroztatván az ifjú, a kötelezett három év alatt a fejlesztés a hadi szolgálatra tekintettel folytatta tik.

Kívánatos volna, ha a katonai szolgálatban való kiképeztetés mellett a jellem is folytatólag fejlesztetnék, az erkölcs nemesbítették. Ha többet nem, de annyit

minden esetre eredményezze, hogy a még napjainkban is dívó, körmönfont Istenkáromlásról leszoknának ifjaink.

Ha a polgári életben e rász szokást, durva szívre mutató tulajdonságot nem sajátította még el, megtanulja hadfi korában. Talán nem is tartatik vitéz katonának az, ki e nemtelen szokást el nem sajátította. A mondott oktatás mellett a gyakorlatok és egyéb a szolgálatból folyó kötelességek teljesítése után mérsékelt munka végzését is kívánatosnak tartanám. Mi sem könnyebb, mint munkásság helyett a lustaságot szokni meg. Mi szüksége van egy hadfinak gyakorlati bevégezése után séták tevésére? Egészségi szempontból elég volt a gyakorlaton végzett mozgás. A vasárnap lesz szolgálati éve után az ő munkaszüneti napja. Elégedjék meg ezzel mint katona is; a többi időt töltse munkával, ne szokják el attól, úgyis avval tartja ő el önmagát és családját. A katonaságnál tehát a séták, miután egészségi tekintetből szükségessége nem követeltetik – beszüntetendők. Úgyis a sétálás a legtöbb esetben a gondúzóben való találkával végződik, hol a legszelídebb erkölcsű ember is elvégre a kártyázás, korhelység és egyéb erényellenes cselekménnyel tetőzi be a napi sétákat. Megszokván ott a dologtalanságot a korhelységgel, ezt a polgári életben is szeretné folytatni, s folytatja is igen sok esetben mint szegény legény.

Megérdemli ez ügy, hogy a közvélemény figyelmét reá felhívjuk.

Ha belátjuk a hiányt, a felismert bajt orvosolni kötelességünk; s ezt – hiszem, hogy hazánk kormánya hajlandó is lesz azonnal orvosolni, mihelyt a célhozvezető út helyes iránya s biztosságáról magának meggyőződést szerzendett.

Ne soroljuk tehát népünknek csak bűneit fel, melyeknek az csak öntudatlan részese, hanem nyújtsunk neki módot arra, hogy tanulás által kivetkőzzék régi megszokott bűneiből s hozzá szokják bűnök helyett az erényekhez; mert a népnek nevelés által való öntudatra ébresztése s abban folytonos és következetes conservalása lesz a nép bűneinek legyőzője. Az fogja a nép bűnei helyébe

a nép erényeket az emberi nem nagy családjában marandókká tenni.

A mennyiben így a nevelés által egyrészt a nép bűnei helyébe az erényeket, a morált fognók szívébe becsepegtetni, marandóvá tenni; ép ez által másrészt a nemzetünknek biztosítanók létét földrészünk népei között.

Nagy Széchenyink már 1825-ben jelezte az utat, melyen haladnunk kell. Ő ugyanis így szól felőlünk: „A magyar népnek nincs csekélyebb hivatása, mint képviselni ázsiai bölcsőjében rejtőző, eddig sehol ki nem fejtett, sehol érettségre nem virult sajátságait; sajátságait egy néptörzs fajnak, mely bizonyosan annyi különöst és nemest rejt magában, mint az emberi nem akármely lelkes, erős családja.”

„Az emberiségnek egy nemzetet megtartani, sajátságait, mint ereklyét megőrizni és szeplőtlen minőségben kifejteni; nemesíteni erőit, erényeit s így egészen új, eddig nem ismert alakba kiképezve végcéljához az emberiség feldicsőítéséhez vezetni: ez a feladat.”

„Hivatásunk nem csekélyebb, mint a világot egy új nemzettel gazdagítani meg, mit azonban csak kitűzött terv szerint érhetnénk el.”

Eme, nagy Széchenyink által jelzett terv keretébe, mely a nagy eszme megtestesítését célozza, az általam teendett tervezeti javaslat életbe léptetése is elfoglalhat egy szerény helyet.

Így fogván fel a dolgot, nagyon kiviláglik: hogy, azon ismeretkör, melyre népünknek élethivatása betöltésénél nélkülözhetetlen szűksége van, nem nyújtja teljesen sem a mindennapi, sem az ismétlő iskola.

Ezen csakúgy segíthetünk, hogyha az ifjúságot húsz éves koráig oktatásban való részvételre

törvény által kötelezzük. S ezen intézmény volna jövőben a felnőttek oktatása.

Most azon kérdés merül fel, mely ismeretek adásának elő a felnőttek oktatása alkalmával?

Ezen kérdés megfejtésének kulcsát bűneinek lajstroma és élet hivatásának figyelembe vétele adja kezünkbe.

Élethivatása az okszerű gyakorlati gazdaságtant – bűnei pedig a nevelés- és közérkölcstant, valamint a népszerű egészségtant írják elő, melyeket következő főbb pontokban körvonalozok:

a) Az atyai és anyai kötelességek tana, mely magába ölelné a gyermekek nevelését; lélek- és embertant, közérkölcstant; továbbá az atyának, mint állampolgárnak, mint a községi iskolaszék tagjának jogai és ebből folyó kötelességei, mint a gazdasági egyletek, beteg vagy elaggott gyámoldának, árvaháznak, szóval a humánus intézeteknek tagja. Továbbá kisegítő egyletek, népbankok, takarékmagtárak alapító tagja.

Az anya, mint a család kis tagjainak első nevelője, a házi terhek- és gondoknak felesegítője, gyermekeinek örömeiben, fájdalmaiban, szóval minden ügyében bajában véd- és őrzőangyala; a gyermekkertek, kisdudnevelési egyesületnek és árvaházaknak tagja stb.

b) A gyakorlati okszerű gazdászattan, kertészet, méhészet s selymészettel, háztartástan és konyha kertészet.

c) A népszerű egészségtan.

Csak ennyit, és ennél többet azért nem tartanék célszerűnek, mert mint Schiller mondja: Úgy vagyunk eszméinkkel, mint barátainkkal Kinek kevesebb, de igaz és hű barátja van, az soha se irigyelje azt, ki a hétköznapi ismerősök egész seregével rendelkezik; az az magyarán: „A ki sokat markol, keveset szorít.”

Tehát ennyi elég lenne népünknek ahhoz, mit már a mindennapi és ismétlő iskolákban nyert; de a kimutatott ismeretkör nélkül nézetem szerint életrendeltetését bármily szűk körben legyen is az kijelölve, be nem tölt-

heti. Ha közoktatási miniszterünk a főrendiház ülésén tett ígéretet beváltandja, hogy a felekezeti iskolákban működő tanítók fizetése minimumát törvény által biztosítja; ha akkor a népiskolai törvények azon hiányait is orvosoltni kívánja, melyeket a gyakorlati élet módosítani követel: azon novelláris törvényben a felnőttek oktatásának reformja is törvényes elintézt nyerendhet. Ezek bebizonyíthatását engedje meg a szíves olvasó indokolnom.

Nézzük először a népszerű nevelés és közérkölcstan életszükségességét.

Minden önálló tisztség méltó betöltéséhez egy meghatározott körű készütség követeltetik, mely az állás elfoglalása előtt okmánynyal mutatandó ki; az okmány megnyerhetése végett rendszeren egy vagy több vizsgálatot kell az illetőnek kiállania.

Azt kérdem most t. olvasóim, van-e fontosabb tisztség a szüleinél? Bizonyára nincs, ha cultur nép akarunk lenni. És mégis ezen legfontosabb, legmagasztosabb tisztség méltó betöltésére az emberiség egyetemének alig képesítetik kilenc-tizedrésze.

E mellett bizonyít Dr. Toldy Ferencnek a Kisfaludy-társaság múlt évi közgyűlésén tartott elnöki beszéde is.

Mily magasztos s benső ihletségű cím az az édes anyai és atyai, s érti-e minden anya s minden atya?

Tanítói élményeimből eredő tapasztalásom az ellenkezőről győz meg. Es éppen ez a tanító számtalan kellemtelenségeinek oka. A tudatlanság e jegét kell tehát először megtörnünk s azután felmelegítenünk, felolvasztanunk, ha a köznépet nevelni komoly akarunk, és pedig az által, ha őket eme tisztség méltó betöltésére a szülei magasztos érzet ismeretére megtaníjtuk.

Es a szülő azon fogékonyságnál fogva, mely a természetől gyermeke iránti gyengéd érzetét tekintve, csak is neki adatott, igen fogékony a neveléstan megértésére. Ha az atya és anya népünknel, mint a gyermekek első

nevelője, csak a Gyulai Béla által irt „Népszerű neveléstant” is értenék s gyermekeik nevelésénél azt az életben alkalmazni képesek volnának: a cultur nép képzésére az alapot már bírónk; de ennek tudata nélkül – soha.

Istenem! a legelső nevelő egy tudatlan, nevetlen atya, anya, s mi azt mondjuk: nevelni akarunk; köznépet akarunk nevelni! Igen, ha ezen ténykedés egyedül az értelmes, mívelt tanítótól függene, igen, akkor ez a valószínűséget hinnünk engedi; de addig, uraim, míg a tanító működéseiben a tudatlan szülőnek, a szülő működésében pedig a tanítónak is osztoznia kell, addig ez valóságos ironia; mert a mit ez épít, amaz többnyire romba dönti.

Legnehezebb marad mindig azon működésnek eredményre vezetése, melynek végrehajtását nem egyedül maga a cselekvő végzi, hanem egy másakra való hatás által végezteti. Ilyen a tanítás.

Ha mi a népet valóban nevelni, s üdvös reformokat óhajunk a köznépinevelés terén behozni, s szánk nem hazugságot beszél: úgy a nevelést az alapon, az alanyon, a gyermek első és természetes nevelőjén, a szülő jelöltön kell kezdenünk. Mi úgy történhetik meg észszerűen és célszerűen, ha mi a szülőjelölteket, mint leendő első nevelőket e pályájukra előkészítjük. Mert ha van hivatás, mely lényegében ép oly szent, mint következményeiben fontos, úgy ez a szülői.

Az értelmes szülő nevelési ténykedése a bölcsőtől a sírig tart. A létező szerves lények közül egyedül az ember magaslik ki, ki kiváló, tökélyes szervezeténél fogva, egyedül képes a tovább fejlődésre; s midőn azt maga öntudatosan mozdítja elő – művelődik. A műveltséget pedig, melyet művelődési öntudatos munkásságának tekinthetünk, élte bevégezésekor az utókorra hagyja örökség gyanánt, melyet az ismét nem tekint bevégzett ténynek, hanem csak alapnak a fokozatos tovább fejlesztésre.

Es ezt egyedül az ember öntudatos szellemének tulajdonítjuk, mely őt végtelen fejlődésre képesíti. E nélkül a továbbfejlesztés és műveltség nem képzelhető.

Ilyen lény lévén az ember, nem volna szabad egynek sem léteznie a nélkül, hogy saját énjét, azaz testét, lelkét, annak tulajdonságait, fejlesztését, óvását, ápolását, attól a betegségeknek mikénti elhárítását ne ismerné, mert attól, ki saját énjét nem ismeri, öntudatos, önálló, eszélyes cselekmény követését és végrehajtását kívánni, határos volna a képtelenséggel.

A nyers nevelési rendszert, a botbüntetést a deressel eltörölte a felvilágosodott kor szelleme hazánkban is, mely az eszményibb közerkölcsű kifejlesztésnek mótéje volt; de helyette nem hozta be a szenvedélyeket megszelídítő közerkölcstant. A hittan a botbüntetés ideje alatt is terjesztette a szívet nemesítő jótékony hatását, sőt mondhatjuk, ez volt az egyedüli ismeret, melyet az egyházi iskola népünknek nyújtott; de, * hogy a közerkölcstől átalánossá, egyetemessé tenni nem vala képes, bizonyítja a börtönök statisztikája.

Az óta úgy a politikai, mint az értelmi világban nagy változások történtek. A nép szabaddá lett, saját sorsának urává, intézőjévé. A lelkiismeret szabadságát a a korszellem törvény által követeli biztosítani, kiki saját meggyőződése szerint kívánja imádni Istenét.

Esetet hozhatok fel, hol a szülő a tanítóhoz ment s kinyilatkoztatta, hogy hát erkölcstani oktatására igen, de vallásra nem bocsátja, mert abban oly tanok vannak, melyeket ő nem hihet s nem is hisz, és nem akarja, hogy gyermeke szívébe becsempésztessek a dogmaticus szellem, a babona, a csodaszerűség s ördög iránti vak félelem, hogy ennek élethosszig tartó rabságában szenvedjen.

A tanító azon ellenvetésére, hogy az erkölcstant a gyermek a vallás erkölcstanból meríti, s hogy annak tanulására őt törvény kötelezi, azt válaszolá: „Hogy fia mit higyen, arra majd megtanítja ő; az erkölcstant pedig a szülői ház és iskola adják meg fiának. A törvény pedig nem korlátozhatja őt, mint nem korlátozhatta Galileit – meggyőződése követésében.

Ezen polgártársunk hihetőleg valamely új vallásfelekezeti társulat tagja.

Igen, tisztelt olvasóim, mint ezt önök is jól tudják, az újabb időben új vallási társulatok is keletkeztek, p. a nazarénusok. Ezeknek papjuk nincs, tehát vallástanítójuk sincs; és ezen okból a szívnemesítő közerkölcstant nem tanulhatják senkitől.

Az embert pedig csak összes tehetségeinek egyenletes fejlesztése, nem pedig az egyik tehetségnek a többi fölötti előnyösítése teszi teljes, egész emberré. Tehát egyenlő mértékben képeztessek az ész, szív és akarat; így kívánja ezt a józan neveléstan.

Nem részletezem tovább a felsorolt ismeretek szükségességét; az elfogulatlanul gondolkodó fő felismeri azt maga is.

Olvastunk és olvasunk e hiányokról annyit, hogy azt feleleveníteni időrablásnak tartanám. Utalok csak a „Néptanítók Lapja” 1874. évi szeptember 15-én megjelent 17. számára, hol is e cím alatt: „A családi nevelés hiányairól” oly hü képet talál az olvasó lefestve, melynek egyszeri elolvasása e gondolatra ébreszti: ha cultur néppé akarjuk hazánk polgárait nevelni, elengedhetetlen kötelességünk, őket a népszerű nevelés- s közerkölcstanra oktatni.

Ezek után áttérek a gazdaságtan szükségességének indokolására.

II.

Hogy népünk az ő különleges élethivatására nélkülözhetetlen szakérdekeinek ismeretébe eddig nem vezetett be; hogy minden e nemű szakoktatást nélkülöz: az tudva van mindnyájunk előtt. Ezen elhanyagolásnak komoly gondolkodást érdemlő következményei már is mutatkoznak; pedig legtöbb esetben figyelemre sem méltatott csekélynek látszó dolgok válnak a legnagyobb katasztrófák szülő anyjává.

Nézzünk csak be egy munkanapon valamely nagyobb földész-községbe, figyeljük meg a népet, hallgassuk meg „beszélgetését, lessük el gondolkodását.

Egy részét a népkörben, más részét az árendás pálinkás putrijában, a harmadikat – mert se pénze, se hitele – a malom alatt fogjuk találni! S mit tesznek ott az atyafiak? Megbeszélik az állam ügyét; politizálnak; lopják a legdrágábbat, az időt; kerülnek a leghasznosabbat, a munkát. S így hiszik az 1848-ban nyert egyenlőséget, szabadságot élvezni és érvényre emelni. – Látják ugyanis, hogy sok dologkerülő kabátos és más sine curából élő egyén a dologtalanságban és időlopásban – mit politizálásnak neveznek – töltik, az időt.

Így látván, utánozzák ők is, s most megerősödnek a hitben, hogy ők is urak. Népünknek e hite vést rejt méhében.

Igaz, nem tanította őt senki a nemzetgazdászattan azon tételére, melyből meg- és átérthette volna, hogy mily tőkét képvisel két ép, munkás kéz, s hogy a nép vagyonosságától függ az ő és a haza függetlensége.

A nép a szabadságot a dologtalansággal összetéveszti. Egy embert azon mérvben tart szabadnak, a mily mérvben anyagi helyzete által a munkától fel van mentve. A dologtalanság, mióta a köznép ura lett sorsának, a helyett, hogy enyészett volna, nagy mérvben nőtt; mert jó termő években egy nagy része az anyagi gondoktól menten, megtakarítási hajlamtól távol – nem dolgozott, hanem az ő szabadságalkotta fogalmához illőleg henyélt. Később jöttek a silány évek; ekkor már dolgozott volna, de nem volt kinek és mit.

Ezen állapot előidézte a válságos helyzetet; adóságot kelle csinálni, mert, ha adóját s egyéb fizetési tartozását nem teljesíti is, de élnie csak kell. Az adósság után azonban oly kamatot kell fizetnie, melyet sokáig nem teljesíthet. De nem is csoda, mert az uzsora a képzelenségig fokoztatott, mint ezt dr. Fauler volt igazságügyi miniszter az 1875. január 2-án az uzsora ügyében egybehívott enquett bizottságban jelenté, mondván;

„Maros vásárhelyt 3650% is telekkönyveztetett a földbirtokra: t. i. egy forint után naponként 10 kr.”

Ez igen természetesen a vagyonbukást vonta maga után; s midőn kisírt szemekkel nézi, hogy őseitől örökölt vagyonába, melyért valaha annyi robotot szolgált s dézsmát fizetett, most egy más, az ő tudatlanságát saját előnyére lelkiismeretlenül felhasználni tudó uzorás polgártársa ül bele: kitör keservében, hogy már az a jóságos Isten is elhagyta, nem gondol vele, s azután szidalmazza az eget, földet s a kormányt, hogy nem segíyezi s tönkre engedi jutni.

Az a jóságos Isten, édes atyámfia, többé csodákat nem tesz; azt segíti, a ki maga is igyekszik segíteni magán; megáldja és megsegíti a munkás és értelmes szorgalmat, s elhagyja a tunyát, restet, tudatlant és korhelyt.

Az a kitartó, ernyedetlen szorgalom és munkásság oly csodatevő erő, mely cseppekből tengereket alkot, mely megteremti a család jólétét a jelenre és a jövőre.

A kitartó munka nem vet meg semmi csekélységet, melylyel háznépe, gazdasága javát előre mozdíthatja; működik ez hidegben, melegben, télen, nyáron, künn a mezőn, benn az udvaron, a kertben, szállóban, s házban egyaránt; és gyarapítja, előkészíti a jövedőt a család számára, az öregség tehetetlen napjaira

De mert nem így cselekvék, elpusztult, tönkre jutott. Hja! nem történhetett ez másként, mert akkor, midőn a föld többet adott, mint a mennyit a nélkülözhetetlen szükség igényelt, nem gondolt senki takarékosságra. A helyett, hogy kisegítő egyleteket, takarékos magtárakat létesítettek volna, alakítottak catholicus és political egyleteket, hol azután naphosszant elmélkedtek a felett, hogy vájjon fizessék-e az adót, mely úgy is csak a közös ügyek költségeinek fedezésére fordítatik.

A múlt években a szárazság, fagy; később a víz-áradások, vadvizek váltakozva pusztították hazánk gazdaközönségét; az adók nem fizethetőségét most már a termé-

szeti csapások indokolták; beállott az üzletpangás s az általános fizetéképtelenség. Az ingatlan vagyon értéke egy harmadra csökkent.

Nem csak egyesek, hanem maga az állam, hogy a csőd alá jutást kikerülje, újabb adónemeket kénytelen törvényesíteni. Ez igen, igen szomorú kép. Ennek bukásunk nélkül tovább így történnie, nem szabad.

Íme ide vezetett a figyelemre nem méltott, csekélységnek látszó körülmény, hogy népünk szakérdekeinek tanítása e l h a n y a g o l t a t o t t, így vált a lényegtelennek vélt ok a nagy okozatnak szülő anyjává.

Igaz ugyan, hogy hazánk pénzügyi miseriáját részben a rász termés, részben a hévvel költött vasúti befektetések, részben a túlságig vitt államhivatali állások rendezése idézték elő; de hát azt mi idézi folytonosan elő, hogy népünk egy-két csapásos év súlya alatt, mindannyiszor összeroskad?

Ennek okát abban találjuk fel, hogy népünk a bőséget becsülni és a többletet a szükség napjára megtakarítani nincs nevelve, nincs képesítve; továbbá a társulási szellem nem helyes irányban fejlesztetik népünknel, mert míg cath. egyletek s mindenféle jobb, bal s szélső^j balí clubbok alakultak a malom alatti politizálás időt és munkaerőt elfecsérlő pártoskodásra, s a község lakosainak egymás elleni torzsalkodására: addig elmulasztá a szükség napjára nélkülözhetetlen kiegészítő egyleteket, népbankokat és takarékos magtárákat létesíteni, mely intézmények megtanítanak népünket egymást becsülni, egymásért tenni, egymáson segíteni.

De fűzzük tovább az eszmét s keressük a mondott okozatok okait! Ezek okait leginkább a nép értelmetlenségében találjuk fel, mely, miután szellemi önállósággal nem bír – vezetett el engedni magát; vezetői pedig sok esetben nem a leglelkiismeretesb utakon, saját előnyükre használják fel eszközül; illetőleg kifacsarják mint a citromot, s ha már nem használhatják, akkor eldobják.

Ha az okok fürkésztését folytatnám, azon eredményre jutnék, hogy népünk értelmetlenségének nem csak ő az

oka, mert nem szeret tanulni, hanem a közszellem, mely részére még ma sem állított fel oly tanintézetet, hol mind-egyiknek alkalmá lehetne magát az életre és az ő különleges földművesi életpályájára kiképeztetni.

Ilyennek létesítését parancsolja ma a szükség, erre kényszerít bennünket északi és nyugati szomszédainknak mezőgazdasági cultur előhaladása, melyektől e tekintetben egy egész századdal állunk hátrább; s ez az oka, hogy szomszédaink aránylag sokkal rosszabb és kevesebb művelhető föld mellett is sokkal gazdagabbak mint mi, s e gazdagság főtenyezője a magasabb gazdasági szakértelem, a szünetet nem ismerő, kitartó, értelmes munkásság.

A szükség fő rugója a termelésnek, s mert termeléssel mindenki saját hasznát keresi, az önérdet lehet a termelés másik főserkentőjéül tekinteni.

Az önérdet, a haszonkeresés, haszonvágy a nemzetgazdaság tudományában nagy szerepet játszik, és kellő határok közé szorítva, neki köszöni az emberi haladás legszebb, legnagyobbyszerű vívmányait.

De ezen önérdetből származó haszonvágy népünk tudatlansága következtében a házára vészt fog hozni. Tekintsünk csak körül hazánk községeinek határában a tavasz kinyíltával, s látni fogjuk, hogy annak több felénél búzával van bevetve. És ezt 18 év óta évenként így folytatják.

Ez – Liebig vegyészszel szólva – rabló-gazdálkodás, mely Sicilia gyönyörű földjét, Rómának volt magtárát, annyira termőképtelenné tette, hogy ma nem képes népeinek életszükségleteit fedezni; nem, mert a kiraboltság által végleg kimerült.

Nekünk is sok okunk van félni, ha figyelembe vesszük azt, hogy hazánk termő földjeiből a folytonos búza-termelés által a magképzésre szükséges anyagot folyton kiereszokoljuk; ha figyelembe vesszük továbbá azt is, hogy hazánk évenként hány ezer darab hízott ökröt, sertést, juhot szállít ki külföldre. A liszt kiviteli forgalom Keleti Károly szerint 1869-ben négy millió mázsát tett, Ezeken kívül kiviszszük dohányunkat, tengerinket, bo-

runkat stb., de ez nem történhetik másként, mert mi termelő ország vagyunk, s így rendén van a dolog, csak egy a bökkenő, mi kissé gondolkodásra készítet. És ez ne felejtse, mint annak tudata, hogy a főnebb jelzett ezer és ezer mázsára menő terményt a földünkben létező vegyalkatrészek producálták, melyekből semmi sem kerül többé vissza, hanem a külföld talajának termékenységét fogja elősegíteni. A mi talajunk pedig sányli s annyira jutunk, hogy, miután többet veszünk ki, mint * amennyit vissza adunk – földünk is csődöt mond.

Így vagyunk továbbá azon csekélynek látszó, de lényegileg fontos körülménnyel is, hogy évenként hány ezer meg ezer mázsa csont szállítatik hazánkából a cultur külföldre, hol mint értékes csontliszt trágya kerül ki felőle a külföld hasznára, de sajnos, belföldünk kárára.

Olvasóim közül valaki erre mondhatja: „De meglepte ez embert a világfájdalom! pedig nincs rejá oka – trágyázunk mi is”.

Tudom tapasztalatból, hogy népünk trágyáz, de mivel? Legtöbb esetben egy kevés penészes, megszenesedett szalma korhadmánynyal, mert az áll a i o B ü r ü l lékeit fában szükölködő alföldi népünk tözeggé veri, s így a nála található legjobb trágyát tüzelőszerűen használja.

A trágya-gödörrel, annak kezelési módjáról, a különféle trágyanemekről, a föld mi v élés eme arany bányájáról, még sejtelemmel sem bír népünk.

Azt hiszi, hogy ha néhány kocsi dudvát kihordott földjére és azt négy hüvelyk mélységre alászántja, megtett mindent, mit tenni lehet és kell. Ha azután a kiélt, az őstermő anyagból kifogyott földje, itt az alföldön a szántóföldek legjavában 18 mag helyett csak 4-et ad, ennek ismét a jó Isten az oka, mert ő a gazda.

Arra természetesen nem tanítá őt senki, hogy a búza alkatrésze minő ásványnemekből áll, s hogy ha ezen alkatrészek a földből megfogynak, csak szalmát fog producálni.

A vegyészek biztos meggyőződést szerzendők ez alkatrészekről, vegytanilag elemezték a búza tartalmát; ugyanis a hamuvá égetett búzából vettek 100 fontot s vegyelemzés után találtak:

	Hamut	Haméleget	Szárkéleget	Keseréleget	Vaséleget	Vilsavat	Kénsavat	Kovasavat	Mészéleget	Halványt
A búza szemben	2,3	23,0	8,4	12,1	0,5	50,3	0,4	1,2	2,8	—
A búza szalmában	5,3	9,5	0,3	5,1	1,0	3,0	—	70,1	8,2	0,6

Ha ez adatokat összehasonlítjuk, azonnal fel fog tűnni, hogy a búzamag tökéletes kifejlődéséhez feltűnő mennyiségű vilsav (a búza szem fele) kell, a szalma-képzéshez pedig kovasav.

Ha most földünket csak 70 rész kovasavat tartalmazó szalma rothadékkal trágyázzuk, melyben magképző vilsav 50 rész helyett csak 3 rész van: igen természetesen csak kovasavat tartalmazó szalmát nyerünk mag helyett, mert a búzamag képzésére szükséges vilsav hiányzik a földből.

A legtöbb vilsav, mint láttuk, a magban van; ezen kívül a csontban fordul elő legnagyobb mennyiségben a vilsavas mész (48-50). Ezt tudva s azt nem feledve, hogy hazánkból millió és millió mázsa szem és csont vitetik ki, a földnek pedig nem adatik helyette annyi és annyi fél millió vilsav, könnyen megérthetjük, hogy földünk miért producál 18 szem helyett 4-et.

Minden évi búza termés holdankint 57 font szemet képző anyagot von el a földtől, ha tehát nem váltó-gazdaságot folytatunk, akkor, hogy következő évben ismét középtermést nyújthasson földünk, legkevesebb 250 mázsa — Kenessey Kálmán elvei szerint elkészített — trágyát kell reá hordanunk, hogy termő erejét a föld részben visszanyerje.

Anglia, China és Japán a legnagyobb sikerrel használják a csont és emberi tápsalak trágyát (egy ember évi ürülékét 8 fnt értékre becsülik a szakértők); ennek

tulajdonítható, hogy China és Japán földjeinek termő ereje nem fogyott, habár azoknak a túl elszaporodott lakosság szükségleteit kell fedezniök.

Népünk tehát itt is, mint sok másban öntudatlanul követi el a rablási merényletet, a legjobb anya, a haza földje ellen, mely megboszulatlanul nem maradhat. Igaz, kormányunknak nem áll hatalmában beszüntetni e rabló gazdálkodást, de ha a rablók kiirtására van joga statáriumot hirdetni, akkor hiszszük, hogy a hazáját szerető kormány nem nézi tovább bekötött szemmel e merényletet, hanem véget vet neki az által, hogy népünknek alkalmat nyújt annak megismerésére s annak megtanulására törvény által kényszeríti. Ezt tennie elengedhetetlen szent kötelessége, mert népünket ezen irányban tovább haladni engedni, egyenlőnek tartanám egy nemzet öntudatos legyilkolásával; mert, hogy végpusztulását idézné elő, annyi mint bizonyos.

E bajon a desperálás nem segít.

Erőnket komolyan számba kell vennünk és ennek egész összegével kell jövőben cselekednünk.

Magyar hazánkat a természet sok kincsesei áldotta, meg, van gazdag földünk, melyet okszerű, intenzív gazdálkodással a climaticus viszonyok ellen meglehet a befásítás által óvni, habár nem egészben, mert ehhez a csatornázási rendszer kellene.

Ezen gyakorlati, intenzív gazdálkodásra azonban népünket is meg kell tanítanunk, mert mit ér kezeink között e nagy nemzeti vagyon, ha nem értjük a módot, hogyan lehet ezen természetadta kincseket értékesíteni s magunk, családunk s egyetlen hazánk függetlenségét általa kivívunk.

Az 1870-ik évi összeírás birtokost, bérlőt, gazdaszt és erdészt két milliót tüntet fel (lásd Keleti „Hazánk és népe” című művét); de foglalkozik hazánkban öt millió emberen felül a földműveléssel.

Egy-egy lélekre majdnem három hold termő föld esik, s mégis csak vegetálunk mellette; sőt mi több, a föld, melyet apáink vérrel szereztek, tudatlanságunk következtében inogni kezd lábaink alatt.

Népünk földműves nép, a föld cultiválására van utalva már a természet által, különösen az 1700 □ mérföldön lakó alföldi nép.

Nézzük azonban hány földműves szakiskola áll népünk rendelkezésére, hol az a különleges földész-életpályára megkívántató okszerű gyakorlati gazdaságtanban kiképezését eszközölhetné. Összesen 14-18 az egész országban. Franciaország nem tartozik azon országok közé, hol a népnevelés áldást árasztó intézménye oly mérvben volna átalánosítva, mint Svájc, Belgium, Németország és Svédországban, mégis több mint 60 gazdasági iskolával bír; pedig nincs egyedül a földművelésre utalva, mint mi.

Ha földművelési szakirodalmunkat teszszük megfigyelésünk tárgyává, hasonló sötét képpel találkozunk. E nemű szakirodalmunkat körülbelül 12 lap képviseli, s mindössze hat ezer olvasója van; 170 ezer gazdászra, vagy ha a földműveléssel foglalkozó nép számát veszszük, 416 ezerre esik egy gazdasági vagy kertészeti lap olvasása. Ilyen az arány a földműves iskolára is.

Nem érdekli népünket saját érdeke. Nem érdeklődik a szaklapok olvasása iránt, mert azt érteni és értékesíteni nem tanítá őt senki; s a helyett politikai lapot járát és politikál.

Pedig ha földjét évenként többszörösen értékesíteni tanulná, önnön családjá, az állami s társadalom által reá háramló kötelezettségét nemcsak hogy képes lenne teljesíteni, hanem vagyonát értelmessége, munkássága és takarékos beosztása által növelni is tudná.

Hogy népünknek a szakműveltséget megadhassuk, minden községben földműves iskolát kellene állítani, de ennek költségviselése az államháztartás terhére esnék, ez pedig az eddig elvállalt fizetést sem képes kölcsön nélkül teljesíteni. A községek hasonló ragályos járványban nyögnek. Nincs pénzük, nincs különösen iskolára! Nem bűne. nem tanítá őt senki érteni arra, a mi javára van.

Ebből levonva az eredményt, miután a kimutatott bajt orvosolni pénz hiányában egyik sem akarhatja, vészszén a beteg; vagy, mint illemesebb kifejezéssel élni

divat: Hagyjuk jobb időre! Régi nóta ez uraim, de be lett bizonyítva, hogy – rosz.

Már is a bukás szélére jutottunk, s ez végromlásunkat, állami bukásunkat vonhatná maga után! S az őseink élete árán szerzett s tőlük öröklött szent vagyonnal így cselekednünk szabad-e? Bizonyára bűnös öntudat nélkül nem.

Folyó évi február havában a költségvetés tárgyalásakor, miután hazánk vezérférfiai nézeteiket a képviselőházban elmondották, részben reá mutattak már népünk eme sorvadó betegségére; de nézetem szerint nem ismerték fel a diagnoszt. Ugyanis: br. S e n n y e i képviselő és Tisza Kálmán jelenlegi belügyminiszter, adóképeségünk emelését a bankkérdés megoldása, a vámszövetség törvényének revisiója, az uzsorának – hazánk e rákfénéjének – megszorítása, a közraktárak Budapesten való felállítása által vélik elérhetőnek.

Nem helyteleníthetjük e nézet alaposságát, de nézetünk szerint a betegség egyebekben is keresendő; lejjebb az államot alkotó 5 millió földműves nép szakképzésének parlagon hagyásában véljük a baj főforrását feltalálni.

Gróf Lónyai képviselő már közelebb jár a baj forrásához; ő már felismeri népünk dologtalanságában a hazára előbb-utóbb bekövetkező veszélyt, midőn ezeket mondja: „Ha népünk a kitarató munkásságot és takarékoságot megszokja, úgy nemcsak deficit nem lesz, de 'nem sokára anyagi jólétünk az alkotmányos szabadság és önátlás védelme alatt végtelen gyarapodásra képes. És ezt elérhetni tőlünk függ! A harmadik pont alatt mondja továbbá: „Haladék nélkül életbe kell léptetni mindazon nemzetgazdasági s pénzügyi rendszabályokat, melyek a nép anyagi jólétét s ennél fogva adóképeségét fokozzák, hogy a reá súlyosodó terheket elviselni képe;; legyen.”

„Az állam hasznos beruházások által sokat tehet ugyan a vagyonosodás és így az adóképeség emelésére, de a nemzetek gazdagságának egyedüli forrása az évenként kifejtett munkában rejlik.” Hogy milyen mun-

kában, hogy értelmes, önálló munkában rejlik a gazdaság egyedüli forrása, ezt nem hangsúlyozza.

„Azon nép lett gazdaggá, annál emelkedett a jólét s így az adóképesség, mely ernyedetlenül tudott dolgozni s okszerűen takarékos lenni. „

Ezen nyilatkozata gróf L ó n y a y n a k már jelzi, sejteti valamely intézkedés szükségességét, mely a nép anyagi jólétét és ennél fogva adóképességét fokozni fogná; mert nézete szerint, nem lesz képes a nép a reá súlyosodó terhet elviselni; összeroskad; ha pedig a nép összeroskad, vele roskad össze hazánk is, mert a haza polgárai azon granit-kövek, melyeknek egyes darabjából összeállított eszménykép: a haza – alkotatik.

Tehát csak akkor találták volna el fennebb megnevezett államférfiaink nézetem szerint a diagnosis, ha az adó elviselhetése tekintetéből először az adófizető polgároknak a cultur államhoz mért kiképeztetését hangoztatták volna első sorban, mert a nép cultur képeztetése kiszámíthatatlan kamatot biztosít az államnak adóképében.

Ha a nép cultur kiképeztetésére sajnáljuk az összeget. vagy kicsinylőleg megfedkezni akarnánk róla: akkor mi célt érünk el a dockokkal, ha nem lesz termény, mit felhalmozhassunk; vagy ha lesz is, olyan silány termeltetik, mely a cultur országok terményeivel a versenyt ki nem állja. Mit jövedelmeznek vasúti befektetéseink, ha nem lesz rajta mit szállítani stb. stb. Bizonyára holt, gyümölcstelen befektetések leendenének ezek amazok nélkül,

Jókai Mór már rá üt a szeg fejére, midőn beszédjében mondja: „Mi igen jól meg vagyunk védve európai ellenségeink ellen, igen jól meg vagyunk védve a poklok ellen, gondoskodtunk arról, hogy európai állásunk szilárd legyen (?) és mennybeli jusunk is kellőleg meg legyen védve; hanem idehaza a közönséges emberi életben igen rosszul van gondoskodva rólunk.”

„Ha mi európai Magyarország akarunk lenni, akkor azoknak az európai nagy nemzeteknek erényeit kell eltulajdonítanunk és azokat saját jó tulajdonaink közé beoltani; nagy hibáinkat pedig el kell hagynunk. Isten

örizze meg a nemzetet attól a tévhittől, hogy azt képzelje magában, hogy arra, hogy Magyarország nagy és hatalmas legyen, semmi egyéb nem kell, mint az akarat. Ahhoz kitartó, erős munka, minden osztályra kiterjedő takarékoság, egészséges üzleti szellem és sok lemondás szükségeltetik. „

„Most már oda jutottunk, hogy nem mehetünk tovább. Terheinket nem bírjuk. Azt mondják ne beszéljünk arról, hogy szegények vagyunk. Lehet-e valamit titokban tartani, a mit minden ember tud? Eddig csak szédelőgők buktak el, most pedig oly egyéniségek bukása rendíti meg a társadalmat, kiknek szilárd állásáról meg volt eddig győződve. Nincs-e tudomása a képviselőháznak arról, hogy saját képviselőház pénztárába vas körmökkel nyúl bele az executió.”

„Ha a társadalom magaslatán ez történik, mi történhetik a mélyén? Ha képviselők közt megtörténhetik ez, mi történhetik a képviselteknel? Erre is vannak válaszok ott a hivatalos lapban, melyben egy év alatt io ezerén felül menő csőd és executió hirdettetett; pedig csak a háromszáz forinton felül menő substratumokat vezetik bele, az annál csekélyebbeket csak a törvényország kapujára szegezik.”

„Ezek el nem takarhatók rávetett fátyollal.”

„Kell jönni egy más rendszernek, mely ha terheket ró ránk, legalább képesekké is tesz arra, hogy az ország és a nép előtt azon szóval jelenhessünk meg: „Hazafiak! újabb áldozatokhoz, megfeszített munkához hívunk fel benneteket. És ha legalább ezt teljesítettétek, országunk erősen áll, n e g s z a b a d i t o t t u k a z t .”

Így beszéle a negyvenkilences élet éve alkonyán, a jobb jövő reményével ötvenesbe lépő Jókai M ó r, a lelkes emberbarát, a haza népének méltó képviselője.

Bittó István volt miniszterelnök: minden habozás nélkül kijelenti, hogy jogosultnak ismeri el a kormány irányában azon követelést, hogy a nemzet adó-

képességét minden körülmény közt igyekezzék emelni és fokozni.”

Dr. Schvarz Gyula országos képviselő beszédjében az iskola-politikáról így szól: „Az államszervezet újra alakításánál nagyon sajnálnám, hogyha a népnevelés, a közoktatás érdekeit valaki még luxus cikkeknek tekintené. Gondolják meg az illető urak azon nagy válságot, ha nem akarják rövid száz év múlva – nem hiszem, ugyan hogy így lesz, de félek, hogy bekövetkezik, ha az ő politikájuk érvényesülni fog, – ha nem akarják, hogy száz év múlva ezen végzeteljes Duna völgyében a magyar nemzet, melyet a Gondviselés, a természet, oly dúsan megáldott, tán egybeszorítva valahol a Nyírség, Hortobágy, vagy a Székely-földre ugyanoly szerepre legyen kényszerítve, a mely szerep részesévé lett a baszk nemzetiség a pyrennei bércek zugában, hol aztán hasztalan kiálthatja a magyar is, mint a baszk, hogy „Fueros”! Akkor ne tekintsék a népnevelést luxus cikkeknek, hanem karolják fel azt egész erővel, s ne akarjanak krajcárokkal fukarkodni ott, hol a népélet erejét kell ápolni.”

Reá mutatnak tehát a választottak mindnyájan a nép hiányos nevelésére s annak kipótlását sürgetik.

Miután a kezdet, kormányunk kezdeményezése folytán, földműves iskolák felállítása által megtörtént, sőt egyes községek is állítottak fel saját erejükből hasonló tanintézeteket, – de az általános nagy szükség még szomjúhozza az e nemű tanintézetekben előadott ismeretet; a senkitől vissza nem rettenő korszellem és a szükség pedig parancsol óla g követelik: hogy minden községi lakos, ezen, a földműves életére nélkülözhetetlen ismeretnek az életre való mikénti alkalmazására megtanítottassék, bevezetessék.

Egy közvetítő intézmény életbe léptetésének szükségessége, hiszem, eléggé kiviláglik; egy oly intézményé, melynek életre hivatásánál legyőzhetetlen akadályok nem állnak utunkban.

Mi pedig egy ily intézménynyel már bírunk, mely

azonban most – Budapestet kivéve, Morpheus karjai közt nyugszik; ezen intézmény: a felnőttek oktatása.

Emlékeztetem hazánk vezérférfiait, kik a nép sorsát szívükön viselik Menenius Agrippa meséjére s különösen következő szavaira: „Egyik sem állhat meg a másik nélkül; egymagunkra hagyatva felemészjtük magunkat, egyesült erővel pedig erősek leszünk.” Vagy célra vezetőbb módot fognak proponálni, vagy az általam ajánlottat, ha mindjárt módosítva is, de a haza köznépe érdekében elfogadják.

Az okszerű gyakorlati gazdaságtan tanítása a felnőttek oktatásán két részre fogna oszlatni: elméletire és gyakorlatira. Az elméleti rész taníttatnék hetenkint 2 órában november 15-től-február 15-éig; a gyakorlati részt mindenkor a kellő alkalommal és időben lehetne szemléltetővé tenni.

A gyakorlati rész értékesítésére egy megtörtént gyakorlati szemléltetésen alapuló előadást legyen szabad elmondanom.

Egy húszer ezer lakossal bíró, legnagyobb részt földműveléssel foglalkozó községben a földész társaság tagjai szent Vendel napján a társulati helyiségben barátságos beszélgetésre gyűltek össze. A község lelkésze, mint a társulat rendes tagja ez alkalommal is megjelent közöttük s ilyenképen szolt az egybegyűlt földészekhez: „A társulat tagjai eddig csakis a felebaráti szeretetet gyakorolták, midőn az elhunyt tagok tisztességes eltemettetéséről s lelki üdvükről gondoskodtak; itt van azonban az idő, hogy az életre is kiterjesszék figyelmüket az által, hogy címének megfelelőleg a föld iparát igyekezzenek előmozdítani. Mi pedig úgy lesz elérhető, hogy ha összejövetelük alkalmával főleg gazdasági ügyekről s annak mikénti emeléséről fognak értekezni.

S hogy az ige testté váljék, azonnal elkezdte egy előadást tartani a búza nemesítéséről. Elmondá, hogy a vető magnak való búzát ma már kapálják; (M o k r y S á m u e l a békésmegyei gazdasági egyesület titkáránál ily nemesített mag folyton termeltetik), ily nemesített búzát

be is mutatott az egybegyűlteknél. S hogy a vetőmagot minden gaztól megtisztíthassák, egy búzatisztító rostát rendelt a hely színére s a rögtön megejtett próba a legjobb sikert biztosítja. Aztán több példányban 10-12 soros tengerit, nemkülönbén két soros nemesített árpát és úgynevezett szibériai zabot mutatott be s ajánlt természetére.

Tanulságos előadása leginkább abban összpontosult, hogy valamint az állattenyésztésnél, úgy a gabona-termelésnél a főgondot a nemesített magra irányozzuk.

A következő napok egyikén próba búzatisztítást rendezett, mely célra az uradalmi és a vagyonosabb polgárok birtokában levő búzatisztító rostákat kölcsön kérte, szám szerint nyolcat. A gépeken az előnyösség kitűnése végett a munkálatot mindegyiken külön végezteté s miután így a földészek saját szemekkel győződtek meg arról, hogy 21 perc alatt egy egész köböl búzát a konkoly, vadborsó, fűmag, vadrepce s más szeméttől megtisztított. A gép árát velük tudatván, ajánlotta, hogy a földész-társulat egy ilyen vetőmagsztító rostát vásároljon, mely egy évi jövedelemből a befektetett árt visszafizeti.

Elmondá tovább a nép előtt azon a nép iránti szeretetét beigazoló nemes törekvését, hogy a lelkészi javadalomhoz tartozó földön, 20 hold területen okszerű gazdaságot fog berendezni s csak is azért 20 holdon, mert földészeink legtöbbször ennyiből áll birtoka. Ha sikerül e nemű jóakarata, közel lévén a föld, mindenki szemügyre veheti, s okulván rajta, a jót s hasznosat követni foghatja.

Még egy nemes szándokát is tudatta, mely abból áll, hogy ha kedvező terméssel áldja meg hazánkat a jó Isten, a nép szükségének napjára egy takarékmagtár J felállításán fog fáradozni, mely kiszámíthatatlan javára lenne ínséges időben mindazoknak, kik vetőmag és egyéb tekintetben megszorulnának.

Így cselekvék a derék lelkész, kinek a nép tiszta szívből kívánta, hogy őt és hasznos törekvését áldja meg a jók és igazak Istene; én pedig hiszem, mindnyájunk

óhaját fejezem ki, midőn kívánom, hogy munkája gyümölcsében hosszú évek során át találjon nemes szíve gyönyört és élvezetet.

E nemes szívű emberbarát: Gond öcs Benedek, békésmegye-gyulai plébános és apát.

Így s ehhez hasonló szemléltetésen alapuló módon hiszem én a felnőttek oktatásának második vagy gyakorlati részét az életre kihatóvá s gyümölcsözővé tenni.

A gazdaszáttannak egyik és pedig fontos jövedelmező ágát képezi a kertészet. Ezt előmozdítani hazánkban a községi faiskolák vannak hivatva. De hogy minő siralmas állapotban sínlődnek legtöbb községeink faiskolái, az talán nem ismeretes mindenki előtt.

Legújabbán történt ugyan ez érdemben is némi intézkedés, menynyiben kormányunk vándor kertésztanítókat küldött ki, a gyümölcsfák nemesítésére a legpraktikusabb tanítást adandók; de ezek is csak az országúiban eső nagyobb községeket látogatják, s a mely kis községekben ezek utasítása és útmutatására égető szükség volna, azt – égni hagyják.

Másod ízben kormányunk kertész-biztost nevezett ki. Ez már haladást jelez.

Ezen biztosi intézmény az akadályok oly láncolatára bukkant, melyet kineveztetési okmánya biztosi rendeleteivel együtt sem képes elhárítani. Több helyen még faiskolának való hely sincs kijelölve, másutt meg van ugyan, de se bekerítve, se beárkolva nincs; harmadik helyen már ez is meg volna, de a kert berendezésére a község nem hajlandó költekezni; a negyedik már be van rendezve, mert a szorgalmas tanító azon reményben, hogy munkásságának gyümölcsét nyerendi, áldozott reá, költött sajátjából. E helyett azonban keserű csalódás jutott részére.

Megtörtént már több helyen, hogy egy őszi napon kimene az elüljáróság a faiskolába, s a mit ott értékesíthetőt találá, értékesített, de nem a tanító javára; mert mint monda, a kert a községé.

A szegény kertész, a tanító mit sem tud a történelekről. Ez idő alatt az iskolában, lehet épen a más vagonának és jogainak tiszteletben tartásáról, vagy épen az eljárárság iránt tartozó tiszteletéről tárta erkölcsi oktatást.

Előadásának bevégzése után tanítványait a kerti munkában oktatandó, kimegy a faiskolába, látja a vandalizmust, megtudja, ki művelte ezt, de ellenökebe fellépni nem mer, mert már tapasztalatból tudja, hogy úgy sem az ő részére billen az igazság mérlege.

Elkeseredés e méltatlanságnak következménye, s végre az ettől nyert csömör után tétlenség vesz erőt a lelkiismeretes munkáson. S kárhoztatjuk-e érte? Rendszertelenség itt is, mint sok másban.

Ezen nehézségeket tapasztalván a biztos úr, a tanítókhoz írt rendeletében meghagyja, hogy a faiskolát rendbe hozzák, a hol még nincs, az eljáráság által való rendbehozását szorgalmazzák, különben saját költségükre fogja a faiskolát rendbe hozatni!?

És ezen intézkedését a biztos úr, mint a „Független Polgár gazdasági értesítőjében” nyilatkozott, azért fektette ily, még eddig a gyakorlat által nem igazolt, nem szentesített alapra: „Hogy a mozgalom a végrehajtó legalsóbb közegétől induljon ki fölfelé s onnét eszközölje ki a szentesítést.”

Ezen, különben a legnemesebb intencióból keletkezett biztosi rendelet elméletének születését már halála előzte meg; azért a gyakorlati életben mint ilyen, eredményt nem mutathat fel.

Avagy nem halva született eszme volna az, ha a hadügyminiszter által valamely győzelemre vezető eszköz létesítése ügyében a napiparancsban meghagyná a közlegényeknek, hogy annak létesítését a tábornok úr által eszközöltessék, különben zsoldjukból készítteti el. No uraim! ilyen esetnek is csak tanítóval, mint a biztos úr magát kifejezi: „a legalsó közeggel” szabad megtörténnie.

De ezek uraim, mint figyelmet nem érdemlő kicsinyeségek, elpárolognak az események színpadáról a nélkül,

hogy a népünket a szakműveltségre elősegíteni hivatott közeg az ügyet komolyabb figyelemre méltatná. Ily nemű intézkedések által nem segítjük elő népünk adóképesességét.

Ezen gazdasági ág annál is inkább nem maradhat ily stádiumban, mert jövőben a faiskolában a felnőttek is oktatást nyerendek, és pedig a férfiak a fanemesítés, méhészet és selymészetből, a nők pedig a selymészet mellett a konyhakertészetből.

Ezen ügy is a törvény által szabályozandó melyben a község kötelessége a faiskolára vonatkozólag, rövid, egyenes, sokfélekép nem magyarázható pontokba foglalva, ki volna jelölve.

Ezt beigazolja a biztos úr jelentése, mely a községi faiskolák jelenlegi állapotát tünteti fel.

A kimutatás szerint (1. Nép k e r t é s z e t) az ország 12,200 Önálló községe közül 2161 község tett jelentést, 10,039 nem.

A jelentést beküldő közegek közül csak 1888 községben van faiskola, 10,200-ban tehát nincs.

Az 1888 község közül 468 község egyetlen egy facsometét sem képes felmutatni! Munkásságot csak 990 község képes feltüntetni 12,200 közül.

Pénzalap legtöbb helyen nincs. Sok helyen a faiskola a felekezetnek van átadva.

Ha a község tulajdona a kerthelyiség, vegye gondozás alá a község, azért megbízhatja vezetésével a felekezeti tanítót, ha pedig a felekezet sajátja: akkor a politikai község tartozék a faiskolát kiharítani, fentartani s kezelteni, mert a felekezeti vagyon legtöbb esetben „Noli me tangere”; s épen mert ilyen, a szűkkeblőség jellegét viseli s az általános jólét előmozdítására nincs, de nem is lehet hivatva, állván az a felekezet érdekében.

A községi faiskolák nézetem szerint csak akkor fognak hivatásuknak megfelelni, ha minden község a tanító rendelkezésére egy erre kiképzett kertész-bojtárt fizet és tart, ki a kertet a tanító utasítása szerint munkálja és reá felügyel.

Egy a kerti munkához értő kertész-bojtár nemcsak azért szükséges, hogy a kertet őrizze és a tanító útmutatása szerint működjék: hanem, mert a tanító, ki a mindennapi és ismétlő iskolát, továbbá a felnőttek oktatását vezeti, nem rendelkezik anynyi idővel, hogy még a kertet is felkapálhassa.

A jelzett kertész-bojtárt a községeknek kellene kiképezteni, melyet nézetem szerint a következőkép lenne lehetséges keresztül vinni: Weber, a Molnár Aladár által létesített balatonfüredi szeretet ház igazgatója „A szegény-nevei és hazánkban” című értekezésében kimutatja, hogy hazánkban legkevesebb 12-15 ezer elhagyatott szegény árva van, kiknek neveltetéséről senki sem gondoskodik.

Mi sors vár ezen szerencsétlenekre, mivé fog ezek nagy része lenni? Megmondom azonnal.

Ezek lesznek a békés és munkás polgárok éjjeli nyugalmának háborítói, ezek válnak a társadalom rémjévé, az emberiség átkává! Hiszem eleget mondtam.

Ezek nagy részére lesz kénytelen az állam a polgárok által fizetett adóból kényszer dologházakat és javító fogházakat drága költségen tartani. Hogy ezek szükségessége kikerültessek évenként több ezerét az által lehetne a társadalomnak megmenteni, – miután árvaházakat részükre felállítani a községek ma még képtelenek, – hogy minden község törvény által köteleztetnék saját szegény árváiból évente legalább kettőt, valamely állami, uradalmi vagy gazdasági egyesület kertjében saját faiskolája részére kertészbojtárrá kiképezteni.

Igen Uraim! ha szent előttünk a cél, akkor bírjunk anynyi akaraterővel is, hogy a hozzá szükséges eszközök beszerzését elengedhetetlen szent kötelességünké tegyük.

Ezen községi faiskola ügyet kormányunknak erős kézzel kell vezetni, s a keresztül-vitelnél a nép érdekében, mely a hazáé is, drácoi szigort kifejteni, különben Alföldünk befásítása évszázadokra leendő elodázva. Addig pedig szántóföldjeink fel-

mondják a barátságos szolgálatot, mert a fa hiányában és climaticus csapásokban szenvedő alföldi népünk csak a földtől vonja el a legjobb, de most tőzegnek használt trágyát. Áttérek most értekezésem utolsó pontjára a népszerű egészségtan tanításának indoklására,

III.

Kedvelt lantosunk, Tompa, a gólyához írt költeményében így szólaltatja meg a gólyát:

„Mondd meg nekik, hogy pusztulunk., veszünk,
Mint oldott kéve széthull nemzetünk!”

Felsőhajtunk mi is vele, mert fáj szívünknek a tudat, hogy míg más nemzetek a szaporulat oly nagy mérvének örvendenek: addig nemzetünknel a halandóság, hazánk több vidékén, jóval túl haladja a szaporulatot, minek következtében pusztulunk, veszünk!

Köztudomású dolog, hogy a törekvés, a népegészségi viszonyain javítani, az egészséget veszélyeztető csapásokat elhárítani, nagyobb részt azon szenved hajótörést, hogy a nép épen a legegyszerűbb egészségi ügy alapkérdéséhez semmit se ért.

Ha népünk közül valaki beteg, közönségesen egyik végletből a másikba esik; mert vagy megnyugszik az isten szent akaratján s összetett kézzel várja halálát; az értelmes orvost csak azután hivatja el, ha már a pap által elkészített magát a boldog jobb létre, vagy a babonán alapuló kuruzsláshoz folyamodik s orvost épen nem, de papot annál biztosabban hivat.

Az Istenben való teljes bizalom és megnyugvásra mi is oktadjuk tanítványainkat, de nem vonjuk azért ki i lábaik alól a föld talaját s nem minden áron akarjuk mennyei lényenyé képezni, hiszen úgy is a föld gyermeke ő.

Tanítsuk meg tehát a földi, phisicai létet, a legdrágább kincset: az egészséget becsülni. Tanítsuk meg népünket mindazon káros behatású cselekedeteket, – melyekkel

életét, a legfőbb földi jót, az öntudat fen tartóját megrövidítené – kerülni. Tanítsuk különösen a leendő anyákat arra, hogy miként éljenek, mit kerüljenek, mitől óvakodjanak, hogy a nemzet fenntartóiul erős és egészséges magzatokat szüljenek.

Midőn nemzetünk létfenntartóiról ily magasztosan gondoskodunk, tekintetbe kell vennünk, hogy ifjaink a 15 éves kor előtt a mindennapi és ismétlő iskolában nem szerezhettek annyi ismeretet az egészségtanból, hogy önmaguk és később családjaik betegségbe esésekor a fellépett betegségi baj veszélyesebb fokozódásának beállta előtt magukat csak tájékozni is tudják. S mert orvos nem minden községben van, legtöbb esetben a kuruzsoláshoz folyamodnak.

Csak az 1831. évi cholérát említem (Szepességben), mikor anynyi hű hazafi családostul lett a felbujtogatott népnek áldozatává.

De az 1873. évi epidémiára is utalok, melyre mindannyian élénken emlékezünk, midőn a szakértő orvosok nyilatkozata a nép tudatlanságát oly színben tüntette fel, hogy az rendelvényeiknek jól szájába rágott végrehajtását sem vala képes foganatosítani; s így mennyit vesztettünk számban és erőben? kik más ápolás mellett, ha mást nem, ma is segítenének hazánkban az oly szükséges adót fizetni!

Ez okból kell, hogy népünk az orvos megérkezéig kellő tájékozó ismeretre tegyen szert, s erre a felnőttek oktatásában a népszerű egészségtan, azaz: a test óvása és ápolásának tanítása adhat elég utasítást.

A nyugati és északi cultur-államokban nagy súlyt fektetnek a nép egészsége ismeretének s a betegséget előidéző okoknak tanítására. Hogy Porosz-, Szász- s más országokban az ember természetrajzának tanítását mennyire tartják nélkülözhetetlenek, arról tanúskodik Bopp tanár „Plastisch-antropologische Lehrmittel für die Schule” továbbá Parisból Jules Talrich és a szászországi minisztérium által a bécsi világtárlaton volt kiállítványai.

Erről Kriesch János tanár oda nyilatkozik a „Természettudományi Közlöny”-ben, hogy az ember ter-

mészetrájának tanítása nem a 10-12 éves korban, hanem a 14-18 éves érettebb korban, mely az embert önvizsgálatára vezeti, inkább értékesíthető. Ezen ismeret tanítása sikeresebben lenne értékesíthető a népszerű egészségtan elemeinek tanításával a felnőttek oktatásán.

A test óvását és ápolását illető főbb utasításokat bátorkodnám ajánlani a következőkben:

1. Az emberi test alkotásáról.
2. A táplálkozásról és élelmi szerekről.
3. Az emberi test tulajdonságairól, természetéről, szokásairól és alakjáról.
4. Az egészséges test életműködéséről. A táplálkozás hathatóságáról vagy tevékenységéről. Az ész és értelem tevékenységéről.
5. Az emberi élet folyamáról. Az életkorról. A halálról. A hulláról.
6. Elet és egészségszabályok. Az életműszerek ápolásáról. Az ész és értelem ápolásáról. Az egészség ápolása különböző életkorban. Az egészség ápolása a hivatás és foglalkozás különfélesége szerint. Az egészség ápolása a tartózkodási helyet illetőleg.
7. A beteg test gyógyításáról: Sérüléseknél, különböző mérgezéseknél, ragályos és járványos betegségeknél, lázas, ideges és gyuladós betegségeknél, fej-, fog-, mell- és hasbetegségeknél, görcsös bajoknál, töréseknél és ficamodásoknál, vérszegényeknél, vízkórosoknál, görvélyeseknél, szívbetegségeknél, emésztési szervek betegségénél, húgyszervi bajoknál, bőrbetegségeknél, örülteknél, vízbe-fulladtaknál és megfagyottaknál.
8. A betegségekről, a mint azok különböző életkorban jelentkeznek.
9. A rossz és gyalázatos szokásokról.

Hogy a felnőttek oktatásához a tanító minél alaposabban elkészülhessen, és hogy népünknek a folytonos továbbképzésre alkalom nyújtassék: elkerülhetetlen szükség a tanító részére szakkönyvtárat a felnőttek használatára népkönyvtárat állítani.

A szakkönyvtár oly műveket foglaljon magában, melyek a cultur fejlődés minden irányában tájékozást s előadásaihoz segédkezet nyújtsanak a tanítónak.

A népkönyvtárak oly műveket tartalmazzanak, melyek majd a nép eredeti felfogásához, majd fejlett korához mérten az önképzésben elősegítsék.

A népkönyvtárak létesítésénél, illetőleg népirodalmi művek szerkesztésénél mindenképp előtérbe kell tenni, hogy a nép olvasási hajlamát igyekezzenek megnyerni, t. i. hogy az a felnőtt, ki az előadásokat hallgatja, ne elégedjék meg a hallottakkal, hanem az olvasottakban ösztönző anyagot találjon; az előadási hanggal önbuzdulásra ébresztessék.

Szükségesnek tartjuk, hogy népkönyvtárak felállításával és népirodalmi művek írásával ne engedjük magunkat az ismeretterjesztés által úgy elragadtatni, hogy a hatás rovására szárazak maradjunk. A nép természetes kedélyállapotával egyeztessük össze az észszerű elveket s gyakorlati irányban vezessük tevékenységét.

Népkönyvtárak szerkesztésére a hivatottak egyesüljenek a cél kiviteléhez jól átgondolt tervvel; fennállhatásuk pedig az által biztosíthatnák, hogy a felnőttek oktatásához minden község köteleztetné annak felállítására, oly módozattal, mint milyen indítványom A.) alatti 10-ik pontozatában foglaltatik.

Hogy a népkönyvtárak a felnőttek oktatásának sikerét és a közművelődést mennyire segítik elő, azt nem szükség részletezni; szakférfiaink elég bőven tárgyalják lapok útján. Ez eszme a korszak-alkotó elvek között kiváló helyet foglal. De létesülését viszonylagosan a felnőttek oktatásának reformja segítheti elő.

Tehát ne gondolja valaki, hogy népkönyvtárakkal elősegítettük a nép cultur fejlődését, hanem el kell fogadnia, hogy a felnőttek oktatásával adjuk meg a népkönyvtárak életét.

A felnőttek oktatása tehát mindenképp előtérbe.

Ha áll a költőnek azon sokszor hangoztatott mondanéja: „A haza minden előtt”, akkor ezen hazánk népe érdekét illető indítvány életbe léptetését nem lehet,

nern szabad elejtenünk, mert a hazát népei alkotják. Megmondotta ezt Deák Ferenc, a haza bölcse 1872. évi áprilho 15-én a nála tisztelgő képviselőknek: „Csak azt tartasuk mindig szemünk előtt, hogy mi nem főkép a ; magunk ügyét viszzük, hanem viszzük az ország ügyét.”

„Nekünk ugyanazon kötelességeink vannak, mint a gyámnak gyámoltjai iránt. A maga vagyónával, a maga értékével szabadon bánhatik kiki még akkor is, ha azt nem józanul kezeli; az árvákéval nem szabad könnyelműleg bánni; itt félre kell tenni minden indulatot, minden keserúséget, minden gyűlölséget, és csak az árvák érdekeit kell tekintetbe venni.

„Mikor a ház ég, mikor a falu veszélyben forog, nem kérdi senki, ha az az ember, kinek a vizet nyújtja, neki barátja-e vagy nem barátja, hanem egy cél lelkesíti: a tűz eloltása.”

Hogy anyagilag veszély fenyegeti a hazát, azt elmondák hazánk vezérférfiai. Fogjanak tehát kezét hazánk bölcsével mindazok, kik hivatva vannak a veszély továbbterjedését meggátolni, s igyekezzenek vállat vállhoz vetve, minden lehető elkövetni, hogy hazánknek elsülyedéssel fenyegető hajóját megmenteni, s a haza népét gondolkodni s öntudatra ébreszteni segítsék; mert ha nem, a hajó, a nép sülyedésével elmerülnek a kormányosok, az értelmiség is.

A nép szívének érütésére figyelni, hogy betegségeit orvosoljuk, igen üdvös. Vakon hallgatni reá, drága kegyeit vadászni, veszedelmes dolog. Tudom én jól, hogy ha érdekében cselekszünk, megtapsol; azt is tudom azonban, hogy vágyai kielégítésének határt szabni képtelen. S ha az előbb megtapsolt újabb követeléseit ki nem elégíti, mert lehetetlent követel, akkor mindenre képes; a sárba meghurcolás után még megfeszítettést is követel, a mint ezt „Jézussal” a mi néptanító mesterünkkel teve. Hogy azonban a népbújtogatók ne találhassanak benne „vak eszközt”, ezért is kívánom a mondott műveltségben részesíteni.

Hazánk függetlenségi harcának dicső bajnoka, Kossuth Lajos igen helyesen jelölte ki 1848. évi augusztus hó 24-én a népnevelés érdekében tartott parlamenti beszédében a földész nép társadalmi helyzetét, midőn következőleg mondj a Catoval: „A földészhez, mint szabad emberhez legméltóbb, ha földjét saját kezével műveli”.

A mikénti művelésre azonban meg kell őt tanítanunk, hogy hazánknak minél több oly művelt embert képezhesünk, kik vagyunkjukból saját kezük munkája után tudnak s azért akarnak is elégedetten élni; kik nem a közjogi állapotok folytonos változtatásától, hanem saját ok- és észszerű munkásságuktól, gazdaságuk intensiv javításától várják jólétük emelkedését; mert egy nemzet anny nyit ér, a mennyit tud, mivel a tudományerő. Egy nemzet anny n y ira szabad, amennyire művelt, mert a műveltség teszi a szabadságot. Egy nemzet anynyira boldog, a mennyire felvilágosodott, mert az igazi boldogság csak is a tudomány világánál tenyész.

Rámutatok még azon haszonra is, mely ebből ránk néptanítókra háramlik.

Rég idő óta azon tanakodnak gondolkodó néptanítóink, miként volna lehetséges azt eszközölni, hogy a tanító ne csak a gyermekek, hanem címének megfelelőleg, a nép tanítójává s tanácsadójává is válhassék?

A felnőttek oktatásának az általam ajánlott rendszerben való keresztül vitele kezünkbe adja ahhoz a kulcsot.

Igaz, ahhoz, hogy a felnőttek oktatásán évenként három hónapig tartó, heti öt órában szabad előadást tarthassunk, magasabb szellemi képzettségre van szükségünk. Sokan erre tanítóinkat nem tartják még ma képeseknek. De ha azok figyelembe veszik, hogy a tanítónak a három hónapi előadásra évenként kilenc hónapi ideje van elkészülni, s ha figyelembe vesszük azt, hogy senki

sem jutott még valamely ismeret birtokába a nélkül, hogy azon ismeretet komoly tanulmánya tárgyává ne tette volna, s ha mások megtanulhatták, kérdem: miért ne tanulhatnék meg épen mi néptanítók? Csak egyszer meg kell kezdeni, s ha szilárd, kitartó akaratunk van, a többi lassan lassan elérhető. Róma sem épült egy napon át.

Azt pedig feltenni rólunk, hogy tanulni nem akarunk, még gondoltnak is bűnös.

A készüléshöz szükséges kezdetleges könyvekkel már bírunk; ajánlhatjuk azonban segédkönyvekkül:

Neveléstanra: „Gyulay Béla, Népszerű neveléstanát;” „Sasku Károly, Neveléstan vagyis útmutatás a helyes gyermek-nevelésre, testi, értelmi és erkölcsi tekintetben, különösen új házások számára.”

Gazdaságtanra: „Kenessey Kálmán, Népszerű trágyakezelés;” „Wagner László, A természetan elvei alkalmazásukban a gazdaságra;” – Gazdasági kis tükör; – „Lukásy Sándor, Fatenyésztés;” – „Réty János, Miként emelhetjük gazdaságunk jövedelmét?;” – „Jakab Lázár, Erdészeti kézikönyv;” – „Dr. Perlaky Mihály, A szőlőművelés kátéja;” „Népszerű szőlőszeti és borászati kézikönyv, Ugyanattól;” „Göndöcs Benedek, Okszerű dohánykezelés;” „Galgóczy Károly, konyha és virágkertészet kézikönyve;” – „Franke N. eislebeni tanító, A konyha vegytana, kiadja Burger Zsigmond özvegye Szegeden, fordította Komjáthy;” – „Dr. Rodiezky Jenő, Méhészet;” – „Kocsi János, Fatenyésztés;” – „Földművelési Érdekeink;” „Falusi Gazda;” – „Népkertész;” – „Gazdasági Lapok”.

Egészségtanra: Dr. Bock Ernő Károly, „Népszerű egészségtan;” – „Gönczy Pál, A gyermekek testi és szellemi épsége Dr. Bock tanár után fordítva;” – „Bock-Beniczy Irma, Az egészség könyve, kiadta a Franklin-társulat;” – „Wundt Vilmos, Az embertannak kézikönyve, magyarította Török Aurél;” –

„Huxley, Előadások az elemi élettan köréből, fordította Magyar Sándor.” – Igen ajánlhatók még: „A természet könyve, kiadja a Franklin-társulat;” – „Történelmi könyvtár, kiadja a Franklin-társulat.”

Igen óhajtandó volna, hogy ezen a népelet szükségleteire nélkülözhetetlen ismereteket egy olvasó-könyvbe összefoglalva adnók a felnőttek kezeibe, mely a felnőtteknek iskolai könyvül szolgálna. Ily olvasó-könyvet a felnőttek számára irt már Péterfi Sándor a „Nép nevelési kör” megbízásából.

Különben, ha egyszer a mozgalom megindul, ez egy e célra szükséges könyvirodalmat majd maga teremt.

Ha azután így elkészültén lépünk fel népünk előtt a szószékre, mint az egyetemi tanárok, mert ez leend a nép egyeteme, akkor felismeri népünk szellemi fölényünket s elfogad kényszerítés nélkül tanítójává és tanácsadójává. S ez eredmény!

A nép egyetemén való tanítás kifejezése alatt megjegyzendőnek vélem, hogy semmi szín alatt sem óhajtom a tudományos tanmódot alkalmazni, sőt ellenkezőleg megrovandónak tartjuk azt, ki a nép tanításánál a deductiv tanmódot merné alkalmazni,

A felnőttek oktatásánál alkalmazzuk az inductiv tanmódot, A jó tanító kitaláltatja, a rász reá kényszeríti hallgatóira az igazat.

Igen tisztelt kartársaim! így leszünk a nép tanítóivá s na azzá lettünk, akkor meglesz a kapocs a szülői ház és iskola között. Ezek lesznek azután a „Szülői gyűlések.” L ü b e n, brémai képezdei igazgató a német tanítók 20-ik nagy gyűlésén következőkép nyilatkozott: „A ki magának érdemet akar szerezni, az hasson oda, hogy a tanítónak a családi életre legyen befolyása. „ Valóban nagyban adjanak tehát a gyermekeknek jobb nevelést a családban, akkor a tanító megoldhatja feladatát, s akkor a tanítót mint szellemi vezért nem fogják az iskolaszéki üléseken hallgatásra kárhoytatni, hanem valamint a tábormok a hadművelésben, a polgármester a közigazgatásban, a pap az egyházi ülésben a gyűlés vezére, úgy leend a tanító is a nevelés ügyekben az iskolaszék előadó vezére.

Igen a felnőttek oktatásának intézménye leendő hivatva a tanító l-ársadalmi állásának emelésére. Az iskola szellemi vezetésében ez fogja függetlenségét a tanfelügyelő főnöksége alatt biztosítani; mert a ki bírja a szót, a szellemek felett uralkodik!

Ott pedig, hol a tanító képes egyén, emelkedni fog az iskolaügy s vele a tanítói állás is. Mindenütt, hol az iskolaügy háttérbe szorul, részben a tanító is lehet oka; mert az iskola a tanító által emelkedik, vagy bukhatik. Azért mondja Diesterweg: „A tanítónak magas szellemi képzettségű, éber, gondolkodó, önálló, vizsgálódó, érett embernek kell lennie.”

Ennek az eszmének életrevalóságáról azt hiszem, sikerült az elfogulatlan emberbarátot meggyőzőnm. Most csak az a kérdés, hogyan lesz lehetséges ezt az életre gyümölcsözővé tenni?

Erre t. kartársaim! mi már gyengék vagyunk, erre csak a hatalom van hivatva. A hatalmat ma, alkotmányos kormányzat lévén, a felség nevében a kormány, a képviselő házzal gyakorolja. Ennek kell tehát tenni. Arra pedig, hogy tenni fog, feljogosít hinni hazaszeretete; mert ezt a drága és egyetlen hazá érdekében cselekszi, melyet annyi hős, annyi honfiú szeretett önzetlenül úgy, hogy érette a legdrágábbat, életét áldozta! S most kevésbé szeretnék-e e hon nagy fiai a hazát? Majd feljegyzi Klio.

Alkotmányos kormányunk, hiszem, hogy a célra vezető út biztosságáról meggyőződvn, tanulmányozás végett indítványomat átteszi a „Közoktatási tanácshoz” is s informáltatja magát. E mellett meghallgatja hazánk tanító egyleteinek erre vonatkozó nézeteit is. Szóval nem mulasztja el, a lehető leghamarább ezen sokat ígérő intézményt, a netalán útjába álló akadályok elhárítása után azonnal gyümölcsözővé tenni.

Feledhetetlen E ö t v ö s ü n k örök becsű munkás életének utolsó fellobogásai közé tartozó intézkedése volt ez; ki hasonlóan a naphoz, lementében is gazdagon árasztá szét mindent megaranyozó sugarait; ki alkonyodó életé-

nek utolsó szakában sem szűnt meg' népéért élni s közötté a szellemi sötétség· oszlatása végett a világosságot terjeszteni.

A kegyelet is, melylyel hazánk e nagy fiának adózni szent tartozásunk, megtartatni parancsolja ezen intézményt, népe s hazája iránti szeretetéből, melyről monda:

„Virág mit ér,
Mit ér a bérc nekem?
Hazát kivan,
Hazáért ver szívem.?”

Ezekben megjelöltem a fővonásokat, melyeket felnőtt népünk nevelésének reformjánál legjobb tudomásom és belátásom szerint elmondani szükségesnek láttam. Fogadják t. tanítótársaim eme legjobb törekvésemet, mint hazám és népe iránt való szeretetem zálogát. Vajha sikerülne ezen eszmét az életbe átültetnünk. Akkor, míg népünk műveltsége érdekében megtevők, mit tennünk az idő szelleme szerint leheté, társadalmi állásunk emelésének előbbre vitelében sem maradtunk el, s nem lettünk saját érdekeink iránt árulókká!

Ha ez bekövetkeznék, akkor a tanítóknak függetlensége s illetékessége az iskola szellemi vezetésében a szaktanfelügyelő főnöksége alatt nem vonatnék többé kétségbe, mert ha mi tanítjuk meg népünket az élet minden előnyeit s örömét használni s élvezni, ha mi tanítandjuk meg az iskolaszéki tagot – köznépről szólok – jogainak s ebből folyó kötelességeinek ismeretére: akkor méltó tanítójának ismerend, s nem fogja elárulni a mestert, mint ezt Júdás Jézussal tevé.

IV.

A felnőttek oktatása tárgyában törvényjavaslatot készíteni nem érzem magam sem képesnek, sem hivatottnak; van erre hivatott szakközeg. Azonban engedjék meg, hogy erre vonatkozó nézeteimet rövid pontokba foglalva ide iktassam, hogyan hiszem én a felnőttek oktatását újból szervezni.

Ezen újjászervezés természetesen magával vonja a képezdei növendékek jövőben való magasabb képzését is, melyet a II. egyetemes tanítói gyűlés képezdei szakosztályában Dr. Emericy Géza, György Aladár, Madzsar és mások szintén elengedhetetlen követelményül tüntettek fel; nem különben a községi faiskolák törvény által való rendezését is, mely elodázhatatlan szükségnek mutatkozik.

A.) A felnőttek tanfolyama.

1. A felnőttek tanfolyama nyilvánosan tartatik.
2. A 15 éves kort bevégeztek a hozandó törvény értelmében kötelesek 20 éves korukig a felnőttek oktatásban részt venni; illetőleg a leányok férjhez menetelük, a legények katona kötelezettségük beálltáig.
3. A felnőttek oktatása négy részre különöztetik el, s minden község azt állítja fel, melyet helyi viszonyai indokolnak.

a) Felnőttek oktatása nők számára; tárgyai: népszerű nevelés- és közerkölcstan, háztartástan, konyhakertészet, selyemtenyésztés és egészségtan – heti öt órában.

b) Felnőttek oktatása földmivesek számára; tárgyai: népszerű nevelés- és közerkölcstan, okszerű gyakorlati gazdaságtan, gyakorlati kertészet, méhészet, selyemtenyésztés, és az egészségtanból a test óvása és ápolása – heti öt órában.

c) Felnőttek oktatása iparosok számára; tárgyai: nevelés- és erkölcstan, nemzetgazdászát, áruisme, egészségtan és az ember természetrajza – heti öt órában.

d) Felnőttek oktatása kereskedők számára; tárgyai: nevelés- és erkölcstan, nemzetgazdászát, áruisme, egészségtan és az ember természetrajza – heti öt órában.

A szellemi önképzés elősegítésére népkönyvtár állítandó fel.

4, A felnőttek oktatásának költségeit, miután erre külön alap nincs, a politikai községek fedezik. Ez okból évi költségvetésükbe felveszik a felnőttek oktatására szükséges összeget, minők: könyvtár alapítása és gyarapítása; a tanító tiszteletdíja, fűtés, világítás és egyéb előre nem látott szükséges kiadások.

5, Miután így a felnőttek oktatása közös községi ügygyé váland (társulatok által létesíteni kivihetetlenek tartom, mert épen a „Népnevelők lapja”-ban olvasom, hogy Budán a „Népnevelési egyesület” a tagok részvétlensége miatt nem képes közgyűlést tartani), az administrationális kérdések elintézése végett is, minők: a 15 évesek összeírása, a tanterem világítása, fűtése, könyvtár részére a könyvek beszerzése, bekötetése, könyvszekrény készítettése, minden előadásra egy rendőr közeg vagy esküdt ember kiküldetésének foganatosítása stb. – a közös községi iskolaszék hatáskörébe tartozik. Hol ilyen az 1868. évi 38. t.-c. 117. §-a értelmében választott iskolaszék nincs – alakíttassék.

6, A felnőttek oktatása évenként november 15. tol február 15-ig bezárólag heti 5 órában esténként tartatik. Ez lehetséges, mert ha figyelembe vesszük a hosszú estéket

s azt, hogy a jelzett időben kün a nép gyermeke nincs munkával elfoglalva, semmi akadály sincs.

7. A felnőttek oktatását a néptanító vezeti, a hol több van s több tanfolyam rendeztetik, az igazgató vezetése alatt tartott tanítói tanácskozási tanácskozásban határoztatik meg, hogy az előadást kik tartásák. A megválasztottak ajánltatnak az iskolaszéknek. Tartozzanak felváltva mindanyian tanítani.

8. A tanító szellemi működését ellenőrzi a tanfelügyelő és a helybeli iskolai igazgató.

9. A tanító három havi előadásáért heti öt órában legkevesebb 60 frt tiszteletdíjat húz a község közös pénztárából évenként.

10. A tanító részére szükséges szak- és a nép részére szükséges népkönyvtár létesítése és fentartására a község közös költségvetésébe 15 – 30 frtot vet ki.

11. A felnőttek oktatását és továbbkésztését esz- közlendő könyvek megírására úgy a kormány, mint a tudományos akadémia, valamint a természettudományi társulat pályázatot hirdet. A műveket megbíráltatja s a pályadíjakat nyert műveket a magas kormány a községnek utánvétel mellett megküldi, illetőleg általuk megvéteti.

12. Addig, míg ez életbe lép, a nép- és szakkönyvtár részére vásárlandó könyveket, melyek a kormány által megbíráltattak és ajáltattak, a tanítótestület jelöli ki.

13. A tanítótestület által megvételtre ajánlott népes szakkönyveket az iskolaszék által e célra utalványozott összeg erejéig a gondnok szerzi és kötteti be, részökre állványt csináltat s leltár mellett, gondozás végett a tanítónak átadja.

14. A felnőttek könyvtárát leltár mellett a tanító gondozza, kezeli.

15. Az olvasás végett kivett, de gondatlanság következtében használhatatlanná vált könyveket a gondnok tiszte megtérítetni, miről öt a tanító értesíti.

16. A könyvek a könyvtárból tovább képzés végett díj nélkül adatnak ki.

17. A leányok férjhez menetelük, a férfiak pedig nősülésük előtt kötelesek a népszerű nevelés- s közerkölcstanból, valamint a gazdaság-, háztartás és egészségtanból – mint a család alapításához nélkülözhetetlen ismeretekből – bizonyítvány által kitüntetni, hogy a tanfolyamot hallgatták; mely okirat a nősülhetéshez szükséges iratokkal együtt a kötelező polgári házasságot foganatosító hivatalnoknak, mint szükséges kellék bemutatattatik. Ha ezen követelménynek eleget nem tettek, a büntetés legfőbb nemét abban találnám, ha az illetők polgári jogaik élvezetétől mindaddig elüttetnének, míg ebbeli törvényes kötelmeiknek eleget nem tettek.

B.) A képezdek szervezése.

Hogy a felnőttek oktatásának intézménye a közel jövőben, már a nép szellemi fejlettségével a kellő és fokozatos szellemi emelkedettségről haladást tüntethessen fel, ez okból az intézmény lelkét, a néptanítót is magasabb szellemi kiképzetésben kell részesítenünk, és pedig:

1. A már működő tanítók tovább képzése tekintetéből a gazdasági pótanfolyamok fokozott mérvben folytatassanak.

2. Azon képezdevégzett tanítójelöltek, kik még oklevelet nem nyertek, az állam költségén köteleztessenek valamely közép gazdasági tanintézetben egy gyakorlati évfolyam hallgatására.

3. Jövőben minden tanítóképezde egy tanfolyammal szaporíttatik, mely negyedik év a gyakorlati gazdaság és tanítási tanmódszer begyakorlására lészen fordítandó; a négy évi tanfolyami! képezdet végzett egyének a negyedik évi tanfolyam bezártával tanítóképességi vizsgálatra bocsáttanak.

4. Hogy a tanítók ne csak a gyermekek, hanem a nép valóságos tanítóivá válhassanak, a fokozott szellemi igényekhez mérten, igen kívánatos, hogy a növendékek a hat reál, polgári iskola vagy gymnasiumból vétessenek

a képezdebe, vagy hason fokú felvételi vizsgálat köve-
teltessék.

5. A képezdek a lehetőségig oly városokban állít-
tassanak fel, hol gazdasági tanintézetek léteznek.

(1) A községi faiskola részére szükséges szabályzatok.

1. A faiskola részére a political község 2 hold földet
adni köteles.

2. Azt bekeríttetni, vagy körülárkoltatni, nem külön-
ben kúttal ellátni tartozik.

3. A kertészbojtár részére, ki egyszermind a kert
munkása és öre, lakot építsen és fizetéssel lássa el; s
hogy ilyen bojtárral minden község bírhasson, kötelez-
tessék minden község számarányához képest egy vagy
két szegény, mindenki által elhagyatott árvát kertész-
bojtárrá képeztetni.

4. A kertészeti eszközöket kivétel nélkül beszerezni
a község tartozik.

5. A kert haszonélvezete a tanítót illeti, azért azon-
ban az iskola ifjúsága és felnőttek oktatásán kívül a kert
oltványaiból felét a község szabad rendelkezésére bo-
csátani, valamint évenként a község tereinek, utainak
befásítása végett bizonyos mennyiségű p. 200 drb dísz-
fát tenyészteni köteles.

6. A díszfákat a községi előljároság felelősség terhe
alatt a mondott helyre elültetni és arra felügyeltetni
tartozik. (Mert különösen Alföldünk befásításának kérdését
elodáztatni – nemzeti bűn.)

7. Ha a tanító a faiskola jogában bárki által megsér-
tetnék, az előljároság köteles őt jogaiban megvédeni.

8. Ha a tanító eljárása ellen panasz merül fel, azt a
faiskola gondnoka a tanfelügyelőnek jelentse be, ki is a
hely színén vizsgálván a dolgot – intézkedik.

9. A faiskola ellenőrzését a tanfelügyelőn kívül a
község, az általa választott gondnok által gyakorolja.

Az általam javasolt felnőttek oktatásán nézetem szerint nem taníthatnák többé az írás és olvasás; de a számolást, miután az előadások igen sok esetben statistical és egyéb kiszámítást nem nélkülözhetnek, ilyenkor és evvel összekötöten a nyert ismeretek felelevenítésére szükségesnek vélem.

A 20 éven túl lévő felnőttek, kik a hallottak által a tovább képzésre fellelkesítettek s koruk dacára is ezen tudományok előnyeit bírni óhajtják, de olvasni-írni nem tudnak, ha a vágy olvasás által a tovább képzésre bennök felébredt, az erős lelki akarat három hó alatt a megtanulást lehetségessé teszi.

Ezek tanítását Bója tanfelügyelő, Gyulay Béla, Nagy József, Mayer Miksa és másokkal én is társadalmi utón vélem foganatosíthatni, s mert e célra nem vétetnék huzamosb ideig igénybe a társadalom áldozatkészsége, lehetséges, hogy itt-ott sikerülne is, mint ez a „Népoktatási körnek” sikerült Budapesten.

Az általam jelzett szervezetű felnőttek oktatását azonban semmi szín alatt sem tanácsolom ily ingó bizonytalan alapra fektetni; nem pedig azért, mert társadalmunk áldozat készsége oly sok oldalról vétetik igénybe, hogy a jelen nyomasztó viszonyok között épen iskolai célra jótékonyágát kívánni nem lehet. De más ok is bizonyít állításom mellett. Ugyan is, nem tévedek, ha azt állítom, hogy általában társadalmunk érzéke a tanítás iránt nem fejlett, mert nem fejlesztetett ki még oly mérvben és irányban, hogy a neveléstanítást oly életszükségnek tekintse, mint minő az valóban.

Amerikában, Svájcban s. az iskola működése iránt kiképzett érzékkel bíró államokban a polgárok legnagyobb része életökben is, de végrendeleteikben annál bizonyosabban nem feledkeznek meg azon intézetről, melynek öntudatos életöket, szilárd jellemöket, erkölcsi műveltségöket s vagyonszerzési képességeket köszönhetik. Olvashatunk eseteket, hogy a nevezett államok egyes polgárai, kik meseszerű nagy vagyonnal bírtak, azt mind az embert cultur emberré nevelő intézetnek, az iskolának hagyományozták.

Hazánkban is vannak tiszteletre méltó kivételek. De népünk zöme sem életében, sem végrendeletében nem, vagy csak igen ritkán emlékezik meg az iskoláról; azonban lelke üdvösségét egy vagy több száz forinttal biztosítani nem mulasztja el. Nincs ellene kifogásunk, mindenkinek hite üdvözít. Ezen esetet csakis azért említem fel, hogy sikerüljön kimutatnunk, miszerint népünk nem minden iránt érzéketlen. Van neki minden nemes és jó iránt érzéke, de ez idő szerint egyoldalúlag van kifejlesztve. Ha mi a még eddig parlagon hagyatottat vesszük művelés alá, akkor a jövő nemzedéknek lesz kiképzett érzéke az iskola iránt is. De a jelen nemzedék nagy részétől mit sem várhatunk, mint nem várt Mózes s addig tartotta vala Isten választott népét a pusztában, míg új nemzedéket nevelt – új erkölcsi alapon.

Ezen intézménynek a nép által való megkedvelésére, hazánk tanfelügyelői hathatósan működhetnek közre. Ok az iskolalátogatások alkalmával úgy is tartanak iskola széki ülést, hol az iskola hiányait feltüntetik a nép e képviselői előtt s őket annak pótlására utasítják. Ily alkalom kedvező a felnőttek oktatásának megkedveltetésére. Továbbá a tanítókkal is tartanak a látogatás után értekezletet, hol a nem eléggé avatott tanítót hiányaira, vagy a legújabb módszertani eljárásra mindannyit a conferentián, de nem azon kívül figyelmeztetik. Ilyenkor a felnőttek oktatása is üdvösen hozathatik szóba s adhat a tanfelügyelő irányadó utasítást, mely, ha a szükséges jó akaratot nem nélkülözi, a tanítói kebelben visszhangra fog találni s az életre alkalmaztatni. Csak hogy a tanfelügyelői állás a hozzá kötött követelményeknek megfelelhessen, az iskola politikai ügyeinek elintézésére is jogot kívánnék neki adatni, s akkor a felelőség a mulasztásért őt terhelné. Így nem.

A felnőttek oktatási költségeit azért óhajtom, sőt kérem a község közös költségvetésbe vétetni, mert már 1848. augusztus 24-én megmondta Kossuth Lajos a parlamentben, hogy Magyarországon a köznép nevelését csak úgy lehet célszerűen érvényre emelni, ha nem mond

jük, hogy 5 vagy 10 percent fordítottassék az iskolák költségeinek fedezésére, hanem meghatározzuk, hogy a tanító évi fizetése enynyi, az iskola jókarban tartása, tan-szerek és könyvtár beszerzésére enynyi, rendkívüli kiadá-sokra enynyi; szóval az iskolai szükséglet fedezésére eny-nyit, s ezt a község költségébe vesszük fel, s fizeti a község pénztára a tanítókat.

Igen természetesen nem krajcároskodunk, nem tekint-jük az iskolát szükségtelen vagy mellőzhető luxus cikknek, hanem a költségvetésbe oly összeget vesszünk fel és sza-vazunk meg, mely a község fokozódott szellemi követeléseinek megfelel. S ne hangoztassuk mindig, hogy ilyen meg amolyan áldozatot hoztunk a nevelés oltárára; hanem a helyett mondjuk, hogy mulasztásainkból s a haza köz-népe iránt tartozó adósságainkból már Isten segélyével egy részt szerencsésen letörlesztettünk!

Nem tudom más község hogyan jár el, kiveti-e az 5 percentet; nálunk Aradon tudva, nem tudva, Kossuth Lajos hazánk nagy fia szellemében járnak el. Nem veszik tekintetbe az 5 percentes összeget, hanem oly összeget vesznek fel az évi költségvetésbe, a milyent a város fokozott igénye felvételni parancsol. Hogy pedig a törvénynek is elég legyen téve, a város főpénztárnokát megválasztá iskolaszéki taggá, az meg főgondnokká, s így fizetéseinket, mint a többi városi tisztviselő a városi pénztárból nyerjük; fizeti a főpénztárnok, a főgondnok. Kívánatos volna az 1868. évi 38. t.-c. 35. §-át a törvény revidálásánál ezen elvnek megfelelőleg módosítani és még a gyengébbek kedvéért törvény által kimondani, hogy az iskola költsége a költségvetésben az első tételt képezze; mert ez most igen sok köz-ségben a falu bikájának (bocsánat e prózai kifejezésért, de miután tényt regisztrálok, lehetetlen vala kikerülnöm) költségkétele után következik s így épen az utolsó helyre van kárhozthatva. S mert a rendőri stb. kiadások nagy mérvben veszik igénybe polgártársaink filléreit, az utolsó tétel megszavazásánál a tanügy rovására rendesen kraj-cároskodnak. Már pedig, ha igaz az, hogy az embert csakis nevelés által lehet emberré tenni, a vad állapotról

a szelíd közerkölcsöknek és ezáltal a culturtársadalomnak megnyerni, ha mondom e nélkül a társadalom bomlásnak indul: akkor, ha a társadalomban az ember az első és nem a bika, az öt emberré képző intézménynek is elsőnek kell lennie. Ez intézmény pedig az iskola.

Ebben is paedagogiai elveket kell érvényre emelni; először jőjön az iskola, azután a kényszerdologház és azután a fegyház költsége, s csak azután a rendőri kiadás, így van ez Svájc előre törekvő cantonjaiban. Igaz, ott is van igen eltérő különbség. Ég és föld a különbség Solothurn és Vallis, Zürich és Unterwaiden között. Azt hiszem, írja az „Egyetértés”, a nép műveltségi állapotának legjobb hévmérője a tanítók képzettsége, mely viszont lényegesen összefügg a fizetés nagyságával, és míg a református cantonok utolsó falusi tanítója is értelmes, műveit ember, a ki tanulmányait Svájc európai híru képezdében végezte, addig a catholicus cantonok tanítói alig vitték tovább a kétszer-kettőnél s nagy része nyáron, mint napszámos keresi kenyerét.

Ha már most a tanítók fizetését vesszük arányul, következő tanulmányos táblázatba sorozhatjuk a cantonokat:

Az 1875. évre a költségvetés kitünteti, hogy Schaffhausenben egy egy lélekre esik iskolai adó 600 franc.						
Zürichben	„	„	„	„	„	5,44 „
Bernben	„	„	„	„	„	2,80 „
Vallisban	„	„	„	„	„	0,72 „
Schwyzben	„	„	„	„	„	0,54 „

A zürichi canton összes kiadásainak egy harmadát népnevelésre fordítja!

Az ilyen befektetésnek aztán az az eredménye, hogy míg az utóbbi cantonok polgársága nyomorral küzd, az állampénztár deficitel van terhelve, addig az előbbieik polgárai műveltség, szorgalom, jólét által tündökölnék és Zürich-cantonnak csak egy év alatt pár millióval növekedett polgárainak megadóztatható ereje.

„Valóban a népjólét és gazdaság Eldorádója egy ilyen előrehaladottabb canton. Nem látni itt koldust, nyomorékot. Gondját viseli minden község elagott vagy

munkaképtelenné vált tagjainak; minden községnek van saját szegény- és betegpénztára kegyeletes adományok és a polgárookra vetett adó egy-két százaléka után. A munkakerülők, a társadalom söpredékei nem akasztatnak itt fel, de nem is kerülnek ki a kényszer-dologházat, melyből nem jutnak ki előbb szabad levegőre, míg a társadalomnak hasznavehető polgáiraivá nem javíttatnak.

Ez aztán a cultur nép!

Szegény hazám földműves népei ezt csak eszményképnek hiszik, nekik fogalmuk sincs mindezen polgárisuk rendszerről, pedig ők is alkotmányos polgárok!

Azért én eljöttnek tartom az időt, hogy a nép jobb létének előbbre vitelében az első lépés után (az 1868. évi 38. t.-c.) a másodikat is megtegyük a felnöttek oktatásának az általam jelzett szervezet s z e r i n t i megkezdése által. Úgy is mily iszonyú fáradság- és küzdelembe kerül minden előre törekvésnek egy talpalatnyi tért nyerni, s minden reform keresztülvívése csak mily kis mérvben nyer elterjedést.

igaz, ehhez ismét pénz kell! de én azt vélem, hogy ha az értelmetlen népet más egyebekre szabad, úgy az ő jól felfogott érdekéért is lehet megadóztatni, mert a ki népünket az ő saját előnye végett kíméli, az nem lehet annak őszinte barátja.

Nem az a barátja a magyar fajnak, ki csak szép tulajdonait, nemes hajlamait és természetes, józan eszét magasztalja, hanem, ki ezek mellett hibáira, hiányaira is előtte rá mutat, s megtanítja a módra, hogyan kell e mulasztásokon, e fogyatkozásokon segíteni, hogyan lehet természetadta józan eszét szakérdekének tanulás által megnyerni.

Ne mulasztjuk azért el népünket arra bírni, hogy a jót ne csak jutalomra való kilátásért, hanem önmagáért tegye, s hogy a jó cselekedet már önmagában bírja jutalmát.

Tanítsuk meg népünket annak belátására és átértésére is, hogy minden bűn méhében hordja büntetését. A világ egyetem az öszszhangzat törvényének van alávetve. Aki ez

őszzhangzatot megzavarja, e miatt vagy szervezetében vagy szívében bűnhődik.

A physical erővel való visszaélést testi fájdalom, a szellem tévedéseit bánat és a lelkiismeret furdalása követi. A ki túlzott hévvel a dicsőséget hajhászsa, az gúnyt és gyalázatot fog aratni; a ki kevélységgel, elbizakodottsággal polgártársait szeretné lábai előtt látni, az boszankodást, ellenállást, megaláztatást, gúnyolódást hív föl maga ellen. A tétlenségben szendergő rost vagy onát emészti föl, míg a szükség kopogtat ajtaján és vétkes tétlenségéből szokatlan fáradalmakra készíti a megélhetés. A pazarló gazdagságát fényre és élvezetekre tékozolja, a megtorlás megjő rongyokba öltözött szegénység alakjában. Az élvezetet a nélkülözés, a túlbőséget nyomasztó ínség követi. A fősvény a szükségtől való félelmében a bőség közepette szenved az ínség minden kínjait. Ki a társadalmi körökben nagyon tetszeni kíván, kiteszi magát azon veszélynek, hogy épen azért nem fog tetszeni. A túlságos édesség ízetlenné lesz. Valamint az államéletben a hatalommal való visszaélés a hatalom bukását, a szabadsággal való visszaélés a szolgaságot vonja maga után: úgy azok, kik minden áron uralkodni vágnak embertársaik felett, megvetett bukott szolga szerepére jutnak.

Azok, kik minden szép és nem szép úton-módon megakarnak gazdagodni, azt is elvesztik, a mivel bírnak. Azok, kik minden hatalom után törekednek, legtöbb esetben számkivetést és halált találnak. Hányan kerestek már királyi palotát, és elveszték saját házi tűzhelyöket; trónról álmadoztak, és vérpadon ébredtek fel!

Szoktassuk, neveljük, tanítsuk népünket a közerkölcs ismeretére és követésére;

tanítsuk meg öntudatosan gondolkodni és cselekedni;

tanítsuk meg a módra, hogyan kell gyermekeit, mint első természetes nevelőnek nevelni;

tanítsuk meg saját érdekeit szeretni, hogy lelkesedni tudjon földműves érdekeiért;

tanítsuk meg azon előnyök ismeretére, melyet ön-maga és családja számára kitarató munkássága biztosíthat;

tanítsuk meg a takarékoság, a mértékletesség, előnyeire, melyeket ha megért, kerülni fogja a dologtalanságot, a korhelykedést, a földhöz tapadt szegénység forrását;

tanítsuk meg polgártársait tisztelni, szeretni, legyen az bár mily vallású vagy nemzetiségű, hogy így emberi méltóságát önmagában felismerhesse;

tanítsuk meg szenvedélyei felett uralkodni;

tanítsuk meg, hogyan kell egészségét óvni s testét ápolni;

tanítsuk meg a szabadsággal való helyes élésre, hogy a szabadságot öntudatosan megtudja különböztetni a szabadosságtól;

tanítsuk meg népünket az állam és társadalom iránt tartozó kötelezettségeinek szíves és pontos teljesítésére, hogy adja meg kinek-kinek a magáét: istennek, ami az Istené, királynak, a mi a királyé.

így váland ő majdan a jövő nemzedékben a szabad haza méltó fiává s alkotmányos polgárává.

így leend elérhető, hogy nemzetünk a cultur államok népeinek színvonalára emeltetvén, léte az európai nemzetek közt állandósíttatik és az alkotmányos államot biztosító adóképesége fokoztatik.

Győzzön a jobb! de a nemzet 5 millió földmíves népét, magyar hazánk fundamentumát bukni hagynunk, édes hazánk iránt tartozó szeretetünk tiltja.